

J. A. A. G. WINCKERS

BIJDRAGE TOT DE ECONOMISCHE
GESCHIEDENIS VAN DE MAASTRICHTSE
LEDERAMBACHTEN

INHOUD

Inleiding	29
Hoofdstuk I. Uitgangspunten	31
<i>Principes van het looiprocédé</i>	33
<i>Gunstig klimaat</i>	37
Hoofdstuk II. De oudste historische getuigenissen	41
<i>De technische ontwikkeling</i>	41
<i>De ontwikkeling van leerhandel en -nijverheid</i>	44
<i>De organisatiestructuur</i>	48
<i>Goede en kwade kansen in de Middeleeuwen</i>	56
Hoofdstuk III. De bloeiperiode van de Maastrichtse leernijverheid	62
<i>Aanvoer van grondstoffen</i>	62
<i>Produktiemethoden</i>	65
<i>De afzet</i>	69
Hoofdstuk IV. Het verval van de Maastrichtse lederambachten	75
Bijlagen	84
Register van technische termen	104

INLEIDING

Wie de kaart van Maastricht bekijkt en let op de namen, die de straten in de binnenstad nog heden dragen, valt het terstond op, dat een aantal straten langs de Jeker genoemd zijn naar de bedrijvigheid, die er van oudsher werd uitgeoefend. Men vindt er vlak bij elkaar de Looiersgracht, de Grote Looiersstraat, de Kleine Looiersstraat en de Witmakersstraat. In deze straten, in de nabijgelegen Ridderstraat en op een gedeelte van het terrein rond het zg. Pater Vinktorentje trof men van de twaalfde tot de achttiende eeuw een concentratie van leerlooiers aan. De betrekkelijk grote oppervlakte van dit looierskwartier duidt er op, dat er eeuwenlang in Maastricht een looiersbedrijvigheid moet geweest zijn van betrekkelijk grote omvang, meer wellicht dan nodig was voor de voorziening van de stedelijke en de regionale markt.

De studies, die tot nu toe aan de bedrijvigheid van de leerlooiers werden gewijd, hebben echter aan het economische aspect geen aandacht besteed, evenmin als aan de technische facetten. Zij handelden vooral over de organisatie van de looiers in lederambachten, over de plaats van de runmolen en de luibe, over het luibereglement, het patroonsfeest, begrafenisgewoonten en dergelijke.¹ Het lijkt ons nuttig na te gaan, welke produkten de Maastrichtse looiers maakten en hoe zij dat deden. Tegelijk dient men dan de afzet van de leersoorten te bestuderen, omdat het aanbod van goederen immers nauw samenhangt met de vraag er naar.²

¹ Perreau, A., *Recherches sur les corporations des métiers de la ville de Maestricht Bruxelles 1848*; Nuijts, J., *Maastrichtse Spokkelingen, verzameling dagbladartikelen over de geschiedenis van Maastricht*, doc. s.H.C.; E. Jaspar, *Kint geer eur eige stad?*, Mestreech 1936; Flament, A. J. A., *De gilden te Maastricht*, in *Publications de la Société Historique et archéologique dans le Limbourg*, t. 52, 1916, p. 18-23; Ras, J. de, *Historische aantekeningen over de ambachtsgilden van Maastricht*, Leuven 1907.

² Blümner, H., *Technik und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römer*, Leipzig 1912, p. 261.

De plaatselijke geschiedschrijving kan ons, – uitgezonderd Panhuysen, die schreef over de aanvoer van huiden en de export van het eindprodukt der looierij in de 13e eeuw,³ – weinig hierover leren. Ook het in Maastricht bewaarde archiefmateriaal biedt geen volledig inzicht. Het bestaat immers vooral uit de schriftelijke nalatenschap van de magistraat en de kloosters van de stad. In de kloosterarchieven vindt men uiteraard slechts sporadisch verwijzingen naar de looierij-nijverheid, terwijl de magistraat wel regelmatig via haar raads-resolutiën⁴ ingreep in de bedrijvigheid van de leerlooiers, maar toch aan haar inwoners een zeer grote mate van vrijheid liet, vooral waar het de verkoop van het produkt betrof. Een derde groep bronnen, de archieven der lederambachten, zijn nogal spaarzaam bewaard. Zij kunnen ons slechts voor de laatste eeuwen enige inlichtingen bieden.

Meer aanknopingspunten moesten gehaald worden uit de historische-beschrijvingen van de steden, waarheen de export van het Maastrichtse leder zich richtte. Hier en daar treft men inlichtingen aan over Maastrichtse kooplieden en hun handel, en over de omstandigheden, waaronder exportmarkten voor het Maastrichtse leder verworven werden of verloren gingen. Ook vindt men hier enige gegevens over de aanvoer van grond- en hulpstoffen voor de lederfabricage en over de aard van het Maastrichtse fabrikaat. Deze laatste gegevens maken het mogelijk iets meer inzicht te verkrijgen in de technische procedé's, die in beginsel het vakgeheim van de looier waren. Door de spaarzame gegevens over de verwerking van huiden tot leer te combineren met de overzichten uit de oude handboeken voor de leerlooierij was het echter mogelijk de grondslagen van de in Maastricht toegepaste looitechnieken te achterhalen.

³ G. W. A. Panhuysen, *Studiën over Maastricht in de 13e eeuw*, Maastricht 1933, p. 126 en p. 132-133.

⁴ Alberts, W. J., *De Maastrichtse Raadsverdragen uit de Middeleeuwen*, in: *Miscellanea Trajectensia*, Maastricht 1962, p. 169-173.

UITGANGSPUNTEN

Het is niet bekend, wanneer men nu precies met looien is begonnen. Uit de tijd, dat de kennis der prehistorie verward werd met de anthropologie der primitieve volken,¹ stamt het verhaal, dat de primitieve herders- en jagersvolken in berenvellen rondliepen om zich te beschermen tegen weersinvloeden. Hun eerste ervaring zal hen geleerd hebben, dat natte en verse huiden vrij spoedig tot bederf overgaan. Drogen alleen bood geen oplossing; een of andere vorm van looiing was noodzakelijk. Het oudste looiproces bestond in het smeren van gedroogde huiden met het vet van de gevelde dieren, waardoor men een taai en buigzaam produkt verkreeg. De prehistoricus-anthropoloog leerde deze methode kennen bij de natuurvölker van Zuid-Amerika. De Indianen in Noord-Amerika pasten een nog oudere methode toe, waarbij van looiing eigenlijk geen sprake was. Zij rookten de natte huiden, zodat zij bij droging niet hard werden. De archeologie kan deze oer-vormen der looiing moeilijk bevestigen, omdat de huiden zo snel tot bederf overgegaan zijn, dat er geen spoor meer van is overgebleven.²

Talrijke getuigenissen uit de laatste millennium vóór Christus bewijzen echter, dat de leerbereiding zeer vroeg moet zijn begonnen. In het Kaiser-Friedrich Museum in Berlijn bevindt zich een granietsteen met graveringen, welke laat zien, hoe leerbereiders in het oude Egypte de huiden prepareerden. Op mummies van tien eeuwen vóór Christus bevonden zich leerstroken en riempjes, welke nog goed geconserveerd waren. Ook werden schoentjes van geveerd leer gevonden in de Egyptische graven, die uit tijger- en hertenvellen ge-

¹ Een typisch voorbeeld van een dergelijke vermenging treft men aan bij K. Bücher, *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 10. Aufl., Tübingen 1917, p. 1-38: *Die Wirtschaftliche Urzustand*.

² G. Clark, *De vroegste geschiedenis van de samenleving*, Utrecht 1963, p. 195-197.

maakt waren.³ In het Oosten trof men leer aan bij de Hittieten en Mitanni. In de bijbel leest men: 'Nu voorzag Ik U van kleurige kleren, schoeide U met het kostbaarste leder, gaf U een hoofdband van damast en sluerde U met zijde'.⁴ In het Nabije Oosten vindt men ook voor het eerst een ambachtelijke leernijverheid. Men paste er de bastlooierij toe, waarbij gebruik werd gemaakt van de bast van sparren en elzen of van de schaal van de granaatappel. Ook gebruikte men het blad van de Rhus of Sumac en een onbekende plant, die 'notia' werd genoemd.⁵ De ambachtelijke bereiding van leer had zich echter nog niet ver verbreid. Homerus kende in de 9e eeuw vóór Christus in Klein-Azië alleen de methode, waarbij arbeiders en boeren zelf hun leer bereiden en tot schoenen of kleren verwerkten. De leerbereiding voor eigen gebruik op de hoeve bleef in de Duitse landen tot in de vroege Middeleeuwen bewaard.⁶

Bij de Romeinen was de looinijverheid al betrekkelijk ver voortgeschreden. In Pompeji is in 1873 een looierij uitgegraven in het atrium van een vrij groot gebouw. Er werden 15 ronde gaten van 1.25 meter tot 1.60 meter doorsnede en ongeveer 1.50 meter diep blootgelegd. Deze dienden waarschijnlijk voor het zogenaamde nathuiswerk, dat is het reinigen der huiden, het ontharen en ontvlezen, waar telkens spoelingen op moesten volgen. Ook waren er langwerpige, vierhoekige gaten van ongeveer 50 cm diepte. Deze waren, zoals scheen, met houten wanden bekleed. Dit moeten de looikuipen geweest zijn, want looikuipen werden met hout bekleed, om te voorkomen, dat het kostbare looinat in de grond wegzakte.⁷ Gezien de ligging, namelijk in een groot gebouw en in het atrium daarvan, en afgaande op de geringe diepte van de looikuipen, zal hier slechts sprake kunnen zijn van een huishoudelijk looibedrijf en niet van een ambachtelijke onderneming. Dat wil echter niet zeggen, dat de Romeinen de ambachtelijke looinijverheid niet kenden. Hun planoloog Vitruvius wijst in zijn stadsplan een speciale wijk aan, waar de looiers zich moesten vestigen. Hij wilde daarmee voorkomen, dat de overige stadsbewoners veel hinder ondervonden van dit nogal geurige bedrijf.⁸

³ Forrer, R., *Archäologisches zur Geschichte des Schuhes aller Zeiten*, Schönenwerd 1942, p. 36.

⁴ Ezechiël, 16, 10.

⁵ Blümner, o.c. p. 267.

⁶ t.a.p., p. 262.

⁷ t.a.p., p. 271.

⁸ Vitruvius, *De Architectura*.

In de Romeinse tijd werden ook in onze streken leren voorwerpen gebruikt. De zg. 'gouden helm', die in mei 1911 in de Peel werd ontdekt, bevindt zich thans in het museum in Leiden. Het is een leren helm, met daar overheen een ijzeren kap, versierd met verguld zilveren platen. Tegelijk met deze helm vond men leren schoenen, waaraan riempjes genaaid waren, een stuk van een leren schabrak of zadeldak en een fragment van een leren sabelschede. Dat alles zou afkomstig zijn van een stablesische ruiter, een lid van een Romeins ruiterkorps, dat in onze streken gelegerd was.⁹ Bij het vinden van de zg. Umbo¹⁰ van Blerick trof men delen aan van een paardentuig, nl. een teugelring en delen van een leren haam met beugels.¹¹

De vondsten van leer in deze streken en de aanwezigheid van een troepenmacht langs de Rijn, die voortdurend behoefte had aan allerlei voorwerpen, waaraan leer moest worden verwerkt, maakt het hoogst waarschijnlijk, dat hier zeker vanaf de Romeinse tijd leder werd vervaardigd. De Romeinen hadden steeds de grootste moeite met de ravitallering van hun troepen. Het transportwezen was zeer primitief en zij hebben zich daarom steeds beijverd op veilige afstand van de grens manufacturen op te richten, waar de goederen die het leger nodig had, gefabriceerd konden worden, speciaal daar, waar de benodigde grondstoffen in aanzienlijke mate voorkwamen.¹² Een analyse van de grondslagen van het looi-procédé zal ons leren, dat aan de voorwaarden voor het ontstaan van een leernijverheid in de omgeving van Maastricht stellig wel voldaan werd.

Principes van het looi-procédé

Al lijkt het principe van het leerlooien – neem een huid, voeg er looistof aan toe en er ontstaat een vel leer – ook vrij eenvoudig, om een goed stuk leer te bereiden moet men de huid een vrij ingewikkeld en langdurig proces van bewerkingen laten doorlopen. Bovendien is het mogelijk om door variaties in het bereidingsproces vele soorten leer te bereiden. Dat is ook noodzakelijk, omdat men voor verschillende gebruiksvoorwerpen telkens andere soorten leer nodig heeft, waardoor binnen de leerlooierij allerlei specialisaties ontstonden.

⁹ Limburger Koerier, 16 mei 1911.

¹⁰ Schildknop.

¹¹ Vermaseren, M. J., Uit de oude Romeinse beschaving in Midden-Limburg, in Historische opstellen over Roermond en Omgeving, Roermond 1951, p. 59.

¹² Persson, A., Staat und Manufaktur im Römischen Reich, Lund 1923, p. 70-77.

Vooral in verband met de mogelijkheden ten aanzien van de voorzining in grondstoffen ontstonden talloze verschillen tussen de plaatsen en landen, waar leer bereid werd. Omstreeks het begin van onze jaartelling was de looitechniek echter zover voortgeschreden, dat het beginsel van de looiing vrijwel vaststond. De technische ontwikkeling sedert de Middeleeuwen en daarna tot in de 19e eeuw, toen men chemicaliën ging gebruiken, kon aan het principe niet meer tornen. Er werden slechts verbeteringen in bestaande procédés aangebracht.

De looiing der huiden begon met het zg. 'stromen'. De huiden, die op de looierij aankwamen zaten vol met bloed en vuil, dat er afgewassen moest worden. Daartoe werden de huiden enige dagen in stromend water gehangen. Om afdrijving te voorkomen werden de huiden vastgemaakt. Natuurlijk raakten er nogal eens huiden los, en daarom gebruikte men bij voorkeur een smalle, snelvlietende beek, zodat men losgeraakte huiden kon achterhalen. De Jeker was daarvoor bijzonder geschikt.

Tijdens het stromen werden van elders aangevoerde huiden, die om bederf tegen te gaan, waren gepekeld of droog gezouten, meteen van hun zoutlaag ontdaan.

Als de huiden schoon gewassen waren, kon men nog niet onmiddellijk met de looiing beginnen. De haren en de resten vlees moesten eerst nog van de huid afgehaald worden. Dat gebeurde tijdens het 'nat-huiswerk', zo genoemd omdat tijdens dit proces de huiden opnieuw enige malen gewassen moesten worden. Deze fase begon met het losmaken van de haren en de opperhuid. Dat kon gebeuren door kalken of smarten. Men sprak van kalken, als op de haarzijde van de huid een paplaag van kalk werd opgesmeerd. Omdat in de omgeving van Maastricht genoeg kalk te vinden was¹³, werd dit procédé hier veel toegepast. Bij de fabricage van overleder werd hier ook wel 'gesmart'. Het smarten berustte op een bacteriologische werking in de huid. De schoon gewassen huid werd nat opgehangen in een vochtige ruimte met een middelmatige warme temperatuur. Tijdsduur en verdere omstandigheden waren variabel naargelang het seizoen, de buitentemperatuur en de huidsoort. Het vakmanschap van de looier was hier bepalend.

Na het kalken of smarten werd de huid op de 'boom' gelegd en ontvaard met een stomp mes. Hierbij liet tevens de opperhuid of epider-

¹³ Vitruvius, De Architectura, II 5.

mis los. Vervolgens werd de binnenzijde van de huid ontvleesd met een scherp mes. Zo hield men alleen het coricum of de lederhuid over. Daarmee was de voorbereiding der huiden voltooid en kon de eigenlijke looiing beginnen. Looistoffen konden nu worden toegevoegd, zodat leer verkregen werd. Dat kon op allerlei manieren gebeuren, maar in principe zijn er drie mogelijkheden: toevoeging van plantaardige stoffen, van dierlijke produkten of van mineralen.

Bij looiing met plantaardige looistoffen werden de huiden vlak uitgelegd in looikuipen. Dat waren vierkante bakken, in de grond uitgegraven, en met eiken planken inwendig bekleed, om het wegzakken van het kostbare looinat te voorkomen. Tussen de platuitgelegde vellen werd dan run, gemalen schors van jonge eiken of fichten, gemalen schors van sparren, gestrooid. Op het bovenste vel werd nog een flinke laag run gestrooid. De kuip werd dan afgedekt met zware eiken planken, die werden verzwaard met stenen. Zulk een geheel afgevolde kuip met vellen en runlagen werd dan gedrenkt met oud looiwater. Na 15 maanden of langer was het looiproces voltooid. Het gebruik van zwak of sterk looinat, de dikte der runlagen, de duur van de bewerking en dergelijke hingen af van het inzicht en de vak-kennis van de looier, die zich daarbij kon laten leiden door bijv. de zwaarte der huiden. Het eindprodukt was zoolleer.

In Henegouwen en de Maasvallei, waar overvloedig run werd gewonnen door de nabijheid van grote eikenwouden werd vooral met eikenschors gelooid.¹⁴ In Zuid-Duitsland was men aangewezen op looiing met fichten. Deze fichten-looiing drong niet zo diep in de huid door als de run-looiing, zodat bij zware vellen een 'ziel' moeilijk te vermijden was. De ziel was het binnenste van de huid, dat niet gaar werd door de looiing. Door de fichten-looiing kreeg het leer een roodbruine kleur, zodat men in Neurenberg de zoolleer-looiers 'Rothgerbers' noemde.

Wanneer men om over- of opperleder te maken een looiprocédé met dierlijke produkten, vetten en oliën wilde toepassen, moest ook het nathuiswerk enigszins worden aangepast. Na de ontharing werd de huid gebeitst. Men gebruikte daarvoor meststoffen, vooral hondenkippen- en duivenmest. Het gebruik van deze meststoffen gaf een gemene penetrante reuk. In Praag werden dit soort looiers tussen 1400 en 1430 'stinkers' genoemd. Door het beitsen werden de huiden dun en slap. Evenals bij de zoolleerlooiing werden de huiden nu

¹⁴ Houtte, J. A. van, Economische en sociale geschiedenis van de lage landen, Zeist 1964, p. 14.

rungaar geloid. Daarna werden zij terwille van de souplesse opnieuw met dierlijke produkten bewerkt. Zij werden gevet met olie, traan of dierlijk vet. Door deze bewerking ontstond overleder. Zacht gevet overleder kwam als rundleder aan de markt en zwaar gevet overleder als vetleder.

Naar het schijnt is de produktie van overleder in onze streken al betrekkelijk vroegtijdig ter hand genomen. De Romeinen kenden reeds het procédé der vetlooiing. De Germanen hadden schoenen van overleder, waarbij zool en bovenstuk van dezelfde leersoort gemaakt waren.¹⁵ Ook de monniken schijnen zich bezig gehouden te hebben met het looien van overleder. Op 26 maart 800 verleende Karel de Grote aan de monniken van Saint-Bertin in Vlaanderen een jachtprivilege, zodat ze zich konden voorzien van de huiden, nodig voor de aanmaak van handschoenen en habijtremen.¹⁶ In onze streken werd alleen blank¹⁷ en gezwart overleder geproduceerd. Het ongekleurde 'blanke' overleder had een lichte, bruin-gele tint. Voor het zwarten gebruikte men ijzervitriool (ferrosulfaat) met wat looinat. Soms voegde men daar soda en blauwhout aan toe. De Romeinen hadden de kunst verstaan het leder te verven, zodat bij hen rode en gele schoenen bekend waren. Omdat dit soort schoenen een duidelijk luxe-produkt was, is het onverklaarbaar dat deze techniek verloren ging.¹⁸

De fijne leersoorten werden meestal geloid door toevoeging van mineralen, waarbij vooral aluin gebruikt werd. De looiing met sumac heeft in West-Europa eerst betrekkelijk laat ingang gevonden in verband met aanvoermoeilijkheden.¹⁹ Evenals aluin moest sumac²⁰ uit het Oosten worden aangevoerd, maar de looier had zeer grote hoeveelheden sumac nodig voor de looiing van een vel leer, terwijl hij

¹⁵ Forrer, o.c., p. 76-80.

¹⁶ Böhmer-Mühlbacher, *Regesta Imperii*, Innsbruck 1894, p. 159. Over de echtheid van deze oorkonden zie J. Semmler in Karl der Grosse, Bd. II, Düsseldorf 1965 en de daar vermelde literatuur.

¹⁷ Blank leer is een term voor alle soorten leer, die de looierij verlaten zonder op enigerlei wijze met kleurstoffen behandeld te zijn.

¹⁸ Cary, M. en T. J. Haarhof, *Leven en denken in de klassieke wereld*, Utrecht 1964, p. 119 en *ibid.* noot 1.

¹⁹ Waterer, J. W., *Leather*, in *History of Technology*, II, *The Mediterranean Civilisation and the Middle Ages*, Oxford 1956, p. 150-151.

²⁰ Sumac was een plantaardige stof. Men gebruikte naast aluin ook de bladeren van de *Rhus Coriaria*, die men Sumak noemde. Men treft thans de *Rhus* nog aan langs de Middellandse Zee in Zuid-Italië, Sicilië, Bulgarije en de Kaukasus. Aanplant is er ook in de USA.

maar weinig aluin hoefde te gebruiken. In Klein-Azië maakte men echter al vroegtijdig gebruik van sumac met name voor de bereiding van geitenvellen tot Turks saffiaan. De vellenbloten²¹ werden aan de randen te samen genaaid. Een kleine opening werd uitgespaard. Hierlangs werd een sterk Sumaknat naar binnen gegoten. Vervolgens werd dit gat gedicht. Zo ontstond een buidel, gevuld met sumaknat. Door sterk drukken en persen werd dit looinat door de vellen heen geperst. Dit werd enige malen herhaald. Deze buidels werden opgesneden langs de naad en de losse vellen gewassen en gedroogd. De witlederbereiding, waarbij de vellen²² van kleine dieren gelooïd werden met behulp van een mengsel van aluin en keukenzout in een verhouding van drie delen aluin op twee delen keukenzout werd hier meer toegepast. Van oudsher wist men het witleder te verven in de kleuren rood, geel en paars. Tot de fijne leersoorten, die met gebruikmaking van mineralen werden bereid behoort ook het perkament. Perkament maken is eigenlijk geen looiprocédé. De geschikte huiden, o.a. van geiten, ezels, kalveren en schapen werden slechts gereinigd, onthaard en aan de vleeszijde weggeschraapt, totdat er slechts een zeer dun egaal huidje overbleef. Het werd vakkundig gedroogd, daarna zeer licht met talk en aetherische vloeistoffen ingewreven en tenslotte weer gedroogd. Er zijn in Maastricht slechts twee perkamentmakers met name bekend, Johan de perkamenter (1424) en Peter de parkementer (1482). Het was kennelijk geen specialiteit van de stad.

Gunstig klimaat

Het is onduidelijk, wanneer de leerlooierij in Maastricht ingang gevonden heeft. Evenmin weten wij, welke produkten het eerst op commerciële basis werden gelooïd, maar het is niet onwaarschijnlijk, dat men reeds vroegtijdig met looien begonnen is. De omstandigheden waren namelijk in Maastricht buitengewoon gunstig voor de leernijverheid. Voor het stromen en de spoelingen, die bij het nathuiswerk hoorden, had men de Jeker ter beschikking, die met haar zuiver snelvlietend water en haar geringe breedte en diepte zo geschikt was, dat men er, ten onrechte, wel eens bijzondere eigenschappen aan heeft toegeschreven. Voor het kalken leverden de kalksteengroeven in de nabijheid van de stad grondstof in overvloed. De eikenwouden,

²¹ Vellenbloten zijn ongelooide huiden ontdaan van het haar.

²² Men spreekt van vellen bij kleine dieren, zoals schapen, geiten en konijnen en van huiden bij grote dieren, zoals runderen.

die zich in de Middeleeuwen over grote delen van België uitstrekten, voorzagen de looiers van meer dan voldoende run. Tijdens de Karolingische periode stond de markt van Visé, in de onmiddellijke nabijheid van de stad, bekend als een belangrijk inkoopcentrum voor de huiden van wilde dieren.²³ De aanwezigheid van grondstoffen is echter niet voldoende voor een looinijverheid op commerciële basis. Daarvoor heeft men ook een afzetmarkt nodig. Wij zagen reeds, dat tijdens de Romeinse tijd een grote behoefte aan leer bestond, hoofdzakelijk voor militaire doeleinden. Een groot deel van deze vraag naar lederprodukten zal in de 4e eeuw met de verdwijning van de Romeinen wel verloren zijn gegaan. Het is echter niet zeker, of daarmee elk emplooi voor looiers in het Maasdal teloor ging. Vooreerst bleef Maastricht bewoond;²⁴ bovendien bleef de stad een belangrijke rol spelen in de Frankische periode, toen de handel van West-Europa als geheel wel terugliep,²⁵ maar als gevolg van de voortdurende bedreigingen vanuit zee door de Noormannen en vanuit de Hongaarse laagvlakte door de Avaren²⁶ steeds meer geconcentreerd werd op het gebied tussen Rijn en Maas.²⁷ In 779 werden als voornaamste centra van koophandel in het gebied van de Maas genoemd Rouen, Quentovic, Amiens, Maastricht en Duurstede.²⁸ Maastricht behield een zeer belangrijke muntslag.²⁹ Volgens Einhards, *Translatio et Miracula S.S. Marcellini et Petri* was Maastricht omstreeks 830 een stad met veel inwoners, waaronder vooral kooplieden en handelaren.³⁰ Dergelijke berichten treft men ook in andere bronnen aan tot in de 10e eeuw toe.³¹ Weliswaar kan men uit dergelijke berichten niet afleiden, dat er in Maastricht looiers moeten zijn geweest. Vooral ten plattelande werd veel op de eigen hoeve gebrouwen, ge-

²³ F. Rousseau, *La Meuse et le Pays Mosan. Leur importance historique avant la XIIIe siècle*, z.pl. 1930, p. 108-109.

²⁴ J. Dhondt, *L'essor urbain entre Meuse et Mer du Nord à l'époque Mérovingienne*, in *Studi in Honore di Amando Saponi*, Milano 1957, p. 65-70.

²⁵ H. Pirenne, *Mohamet und Karl der Grosse*, Frankfurt 1963, p. 203 en F. Lot, *La fin du monde antique et le debut du Moyen Age*, Paris 1927, passim.

²⁶ A. Mirgeler, *De geschiedenis van Europa*, Roermond 1959, p. 11.

²⁷ F. Rousseau, *La Meuse et le Pays Mosan en Belgique*, in *Annales de la Société d'Archéologie de Namur*, jrg. 41, 1930, passim.

²⁸ Rousseau, o.c., p. 261.

²⁹ M. Prou, *Catalogue des monnaies carolingiennes de la bibliothèque nationale*, Paris 1896, p. 2578sq.

³⁰ Panhuysen, o.c., p. 116.

³¹ J. Lestocquoy, *The Tenth Century*, in *The Economic History Review*, xvii 1947, passim.

bakken, geweven en geloid.³² Het daar gefabriceerde leer was echter zeer stug en alleen geschikt voor sandalen. De handel had echter stellig behoefte aan leer van een betere kwaliteit. Dat kon alleen in stedelijke centra worden vervaardigd. Daar alleen was de veiligheid voor een looier, die bijna 1½ jaar aan zijn produkt werkte, voldoende gewaarborgd. Bovendien kon het leer slechts worden afgezet in steden, waar veel handelaren samen kwamen. De looiers brachten hun produkt immers niet naar de markt. Door de lange duur van het looi-proces had de looier slechts zelden aanbod voor meerdere afnemers. Alleen wanneer een of meerdere kuipen waren 'getrokken' d.w.z., volledig klaar waren, kon hij verkopen 'unter seine Haustür' aan een koper, die kwam informeren of er koopwaar was.³³ Verspreid wonende looiers zullen daarom nimmer voldoende emplooi voor hun produkt gevonden hebben. De looierij kon in de Middeleeuwen slechts geconcentreerd in plaatsen met een levendig handelsverkeer bestaan. Op grond daarvan is het geenszins onwaarschijnlijk, dat Maastricht tussen de 9e en de 10e eeuw looierijen heeft gehad.

Pas in de 12e en 13e eeuw is met zekerheid de aanwezigheid van leerlooiers in Maastricht vast te stellen. De berichten over Maastricht zijn dan aanzienlijk minder spaarzaam. In 1191 werden door Hertog Ottokar IV van Stiermarken de toltarieven vastgesteld, die handelaren uit Regensburg, Keulen, Aken en Maastricht moesten betalen bij het verschijnen op de jaarmarkt te Enns. De Maastrichtenaren betalen dan 2 schoenen³⁴ en 2 handschoenen.³⁵ Het is natuurlijk niet zeker, dat de Maastrichtse kooplieden hun tol ook met in Maastricht vervaardigde lederwaren voldeden. Zij brachten in Enns ook goederen uit Vlaanderen op de markt en daarvandaan konden zij natuurlijk ook hun tolgoederen gehaald hebben. Toch is deze laatste veronderstelling niet de meest waarschijnlijke. Het blijkt nl., dat in 1264 in Maastricht al gesproken wordt van een vicus cerdonum, die juist buiten de

³² Zie p. 32.

³³ Roth, J. F., *Geschichte des Nürnburger Handels*, Bd. III, Leipzig 1802, p. 146.

³⁴ Men dient uitdrukkelijk van twee schoenen te spreken en niet van een paar schoenen. De schoenen werden destijds op een rechte leest gemaakt. Zij waren volkomen symmetrisch en links en rechts te dragen. Pas veel later ging men de schoenen paarsgewijze op een kromme of gezwaaide leest te maken. Thans worden alleen nog de echte Marokkaanse damespantoffeltjes - die van de Marokkaanse huisindustrie - en de zg. haremslofjes op een rechte leest gemaakt. Dat zijn nog de enige schoenen, die zich tijdens het dragen naar de voet zetten.

³⁵ Rousseau, o.c., p. 109-110.

looierspoort, de Porta Tanatorum ligt.³⁶ Deze poort was kort na 1214, toen men met het omwallen van Maastricht begonnen was, gebouwd vlak bij het punt, waar de Tafelstraat thans het Klein Grachtje snijdt. De naam Looierspoort moet wel de oorspronkelijke naam van deze poort geweest zijn. Men kan moeilijk veronderstellen, dat men binnen enkele decennia zich al geroepen voelde om de naam van deze poort te wijzigen in verband met de plotselinge opkomst van een belangrijke tak van nijverheid. Men moet dus wel aannemen, dat deze groep ambachtlieden al van zoveel betekenis was bij de bouw van de omwalling, dat men de poort, die naar hun kwartier leidde, aanstonds naar hen genoemd heeft. Dat betekent, dat er omstreeks 1200 in de pre-stedelijke kern al een belangrijke groep looiers woonde. Op welk tijdstip deze looiers zich daar gevestigd hebben, is onbekend, maar wij menen genoegzaam te hebben aangetoond, dat zij er reeds zeer lang geweest kunnen zijn en in het pre-stedelijke leven van Maastricht eeuwenlang een rol kunnen hebben gespeeld.³⁷

³⁶ Doppler, P., Verzameling van charters en bescheiden betreffende het vrije Rijkskapittel van Sint Servaas te Maastricht bijeengebracht en in regestvorm uitgegeven, deel I, Maastricht 1930, no. 67.

³⁷ Alberts, W. J. en H. P. H. Jansen, Welvaart in wording, 's-Gravenhage 1964, p. 81-102. spreken over de betekenis van pre-stedelijke kernen.

DE OUDSTE HISTORISCHE GETUIGENISSEN

De technische ontwikkeling

Vanaf de tweede helft van de 13e eeuw krijgt de historicus van de Maastrichtse looinijverheid vaste grond onder de voeten. Uit de periode 1264-1296 zijn zeven oorkonden bewaard gebleven, die uitdrukkelijk over leerlooiers spreken; uit de laatste decade van de 13e eeuw zijn negen looiers met name bekend. Uit de aanduiding van hun beroep blijkt, dat wij aan het einde staan van een langere ontwikkeling. De drie groepen looiers zijn alle vertegenwoordigd. Men treft 5 zoollerooiers aan, 2 witmakers of aluinlooiers en 2 corduenarii of leertouwers.¹

Het gebruik van aluin en de produktie van corduaanleder, die aan de hand van de gegevens uit de oorkonden voor de 13e eeuw kunnen worden vastgesteld, roepen vragen op naar de technologische ontwikkeling en de aanvoer van grondstoffen in deze periode. Klaarblijkelijk heeft Maastricht voor het einde van de 13e eeuw in relatie gestaan met het Nabije Oosten, waar aluin vandaan moest komen en met de Mohammedanen in Spanje, de oorspronkelijke producenten van corduaan of Cordovaleer.

Deze relaties met de Mohammedaanse wereld kunnen op drie verschillende wijzen tot stand gekomen zijn. In de 12e eeuw ontstond in Enns in Stiermarken een jaarmarkt, waar de kooplui uit het Oosten via Constantinopel hun waren aan de Westerse handelaren aanboden. Men trof er kooplieden uit Zuid-Duitsland, het Rijngebied en het Maasdal, die met hun collega's uit Zuid-Rusland, de Balkan, Constantinopel en het Nabije Oosten allerlei goederen uitwisselden. De Keulse handelaren brachten er gedroogde vis en lakens heen, om er

¹ Zie pag. 45-47, lijst der oudste looiers.

pelzen, bijenwas en mineralen te kopen.² Tijdens het bewind van Ottokar III (1129-1164) werden de gewoonten en rechtsgebruiken van de Jaarmarkt te Enns, een onaanzienlijk plaatsje tussen Linz en Wenen,³ geregeld en vastgesteld.⁴ Toen Ottokar IV deze regelingen in 1191 aanvulde met een toltarief⁵ bleek, dat de Maastrichtse kooplieden er in lederwaren handelden.⁶ Lederwaren hadden in verband met de hoge transportkosten – men moest door de onveiligheid der wegen een ‘schaar’ vormen en zich van een ruitergeleide voorzien – de voorkeur boven leer. Bovendien nam men hoogwaardige producten als laken uit Maastricht of Vlaanderen en materialen uit Hoi mee.⁷ Als retourvracht kon men evenmin bulkgoederen meenemen. Van de looistoffen kwamen sumak, fichten en mangrovebast zeker niet in aanmerking. Alleen aluin kon een deel der retourlading uitmaken. De aluin- of witlooier kon er een goede prijs voor betalen, omdat hij slechts een beperkte hoeveelheid nodig had.

De relaties met het Oosten waren bovendien zeer versterkt door de Kruistochten. Bij de eerste Kruistochten waren veel Zuid-Nederlanders betrokken, die mogelijk daarbij met ambachtelijke technieken uit het Oosten kennis maakten en die naar eigen streek overbrachten.⁸ De Italiaanse steden speelden bij het vervoer van de Kruisvaarders een grote rol en wisten hun handelsrelaties met het Oosten aanzienlijk uit te breiden.⁹ Venetië, Genua en Pisa maakten zich meester van het transportmonopolie en de levensmiddelenvoorziening van de legers der Kruisridders, lieten zich één derde van de veroverde Syrische steden toewijzen en bouwden daar het ‘eerste Europese koloniale kapitalisme’ op door hun niet-christelijke onderdanen te dwingen tot nijverheidsproductie in hun dienst.¹⁰ Door economische dwingelandij, afpersing en plundering zagen zij kans overal in Europa en speciaal in Vlaanderen de producten van de Levant tegen concurrerende prijzen aan de markt te brengen. Voor West-Europa had dit

² Ph. Dollinger, *De Hanse*, Utrecht 1967, p. 22.

³ H. Pirenne, *De Middeleeuwen*, Antwerpen 1948, p. 115-116 wijst op het bestaan van vele fameuze jaarmarkten in zeer kleine plaatsen.

⁴ Alberts en Jansen, o.c., p. 81.

⁵ Panhuysen, o.c., p. 120.

⁶ Rousseau, o.c., p. 109-110.

⁷ Van Houtte, o.c., p. 65.

⁸ Jong, J. de, *Handboek der kerkgeschiedenis*, Utrecht-Nijmegen 1936, dl. II, p. 166-182 en 229-232.

⁹ Brandt, C. D. J., *Kruisvaarders naar Jeruzalem*, Zeist 1961, p. 111.

¹⁰ Heer, F., *Balans der Middeleeuwen*, Amsterdam 1962, p. 57.

zonder twijfel het voordeel van een zich snel uitbreidende scala van betaalbare produkten en grondstoffen uit het oostelijk deel van de Middellandse Zee.¹¹

De oudste weg die de West-Europeanen in contact bracht met de Mohammedanen liep over Spanje. Eeuwenlang streeden daar het Christendom en de Arabische wereld om de heerschappij.¹² Het voortdurende contact van de West-Europeanen¹³ met de Moren in Spanje stelde hen in de gelegenheid de technische kennis van de Mohammedanen over te nemen.¹⁴ Zij leerden er ook de bereidingswijze van het corduaanleer.¹⁵

Al deze contacten met het Oosten breidden voortdurend de mogelijkheden voor de West-Europese looiers uit tot fabricage van een beter produkt. Kennelijk hebben ook de Maastrichtse looiers daarvan geprofiteerd. In de 13e eeuw wisten zij, dat corduaanleder werd vervaardigd van de vellen van schapen. In Cordova had men er de mouflon (*ovis musimom*) voor gebruikt. De vellen moesten worden voorgeloooid met sumac en nageloooid met aluin. Hoewel het geheim van het looiprocédé was uitgelekt en zich snel over Europa verbreidde, werd het bij gebrek aan voldoende sumac toch niet zo sterk toegepast. In Engeland vond de produktie van corduaanleder om die reden pas in de 15e eeuw toepassing.¹⁶

De verbetering in de aanvoer van aluin bood de witmakers de mogelijkheid om hun activiteit uit te breiden. Door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen was ook de vraag naar hun produkt toegenomen. Het witleder was taai, scheurde niet gemakkelijk en had een groot rekvermogen. Daardoor was het zeer geschikt voor de harnasmakerij, waar op een kleed van witleder een gehele metalen pak werd bevestigd. Later kwamen minder kostbare harnassen in zwang, die bestonden uit een broek, en wambuis van witleder, beslagen op schouders, borst, ellebogen, knieën en aan de voorzijde van benen en dijen met ijzeren platen. De harnasmakerij schijnt in Maastricht niet zo erg gebloeid te hebben. Alleen uit de 15e eeuw,

¹¹ Heaton, H., *Economic History of Europe*, New York 1948, p. 152-153 en Falco, G., *Geist des Mittelalters*, Zürich 1958, p. 235-236.

¹² Dawson, Chr., *De Schepping van Europa*, Amsterdam 1948, p. 190.

¹³ Southern, R., *De opkomst van het avondland*, Utrecht 1960, p. 20-22, geeft een voorbeeld van dergelijke contacten.

¹⁴ Risler, J. C., *Geschiedenis van de Arabische cultuur*, Utrecht 1966, p. 192-198.

¹⁵ Southern, o.c., p. 20-21.

¹⁶ Waterer, o.c., p. 150-151.

toen aan de ambachtspersonen bevolen werd een harnas te kopen, zijn een tweetal harnasmakers bekend. In 1418 woonde in de Sporenruwe (Sporenstraatje) een harnasmaker, een zekere Heynric Westvelinx.¹⁷ Tussen 1422 en 1436 had Henric van Haesdale¹⁸ een harnasmakerij in de Sinte Joerijstraete (Grote Staat). De meeste harnassen zullen waarschijnlijk uit Keulen afkomstig geweest zijn. Deze stad exporteerde op grote schaal harnassen, die sinds 1391 afgezet werden op de Jaarmarkten van Frankfurt, Mainz-Friedenberg, Luik, Antwerpen en Bergen op Zoom. Behalve voor de harnasmakerij werd het witleder ook nog gebruikt voor delen van paardentuig. Door de primitieve looimethode had het witleder een slechte eigenschap, dat haar toepassing aanmerkelijk beperkte. Het leder was niet waterbestendig. Wanneer het witleder veel aan water bloot stond werd het uitgewassen, geraakte m.a.w. weer in de toestand van bloot en ging tot verrotting over. Juist rond het midden van de 15e eeuw, toen in Italië de Tolfa-groeven ontsloten werden, waardoor de veel goedkopere Italiaanse aluin in Antwerpen aan de markt kwam¹⁹, vond een verbeterde looimethode ingang, mede gestimuleerd door de verplichting voor alle ambachtslieden om harnassen te dragen, waardoor de vraag naar witleder toenam. In Jutland had men een methode ontdekt, om met aluin voorgelooide vellen door naloojing met een plantaardige looistof meer waterbestendig te maken. Dit was de oorsprong van het zg. bazaarleer.

De ontwikkeling van leerhandel en -nijverheid

Behalve door de technische ontwikkeling vonden de looiers in Maastricht betere mogelijkheden door de economische groei, die in deze eeuwen plaats had en waarvan zij kennelijk gebruik wisten te maken. In 1264 wisten zij zich min of meer onafhankelijk te maken van de eigenaars van de looimolen. Tot dat moment hadden zij de molen waarschijnlijk in tijdpacht gehad. Op 31 maart 1264 sloten zij een overeenkomst met de eigenaars, waardoor de molen gedeeltelijk

¹⁷ Franquinet, G. D., Beredeneerde inventaris van oorkonden en bescheiden van het kapittel van de O.L. Vrouwekerk, Maastricht 1870, deel II, no. 155, p. 183-184.

¹⁸ Franquinet, o.c. II, no. 170, p. 190 en Doppler, Schepenbrieven.... St. Servaas, o.c., no. 1303.

¹⁹ Ropp, G. von der, Zur Geschichte des Alaunhandels im 15. Jahrhundert, in Hansische Geschichtsblätter 1900, p. 119 sqs. en Van Houtte, o.c., p. 121.

in erfpacht aan de looiers werd overgedragen.²⁰ De molen bestond uit twee torens, waarvan er een werd gebruikt voor het malen van 'cortex sive alutarium'.²¹ Dat deel van de molen kwam nu aan de looiers. In 1301 kochten de gezamenlijke looiers een van de eigenaren, de leertouwer Baldewinus de Porta, uit voor een erfrente van 17 schellingen en 6 penningen per jaar.²² Zij hadden deze molen nodig voor het vermalen van stukjes aluin en van de stukjes eikenbast (cortex of renne) tot run. De eikebast moest in stukjes gesneden in de stad worden ingevoerd. Per mand aangevoerde renne diende dan een klein inkomend recht te worden betaald, de 'rennepacht'.²³ Tot in de 18e eeuw ontstonden daarover moeilijkheden. Een slimme looier had in 1726 de stukjes zeer klein laten snijden, zodat er meer in een mand ging.²⁴ De pachter van het invoerrecht, die zijn inkomsten zag teruglopen, wist te bewerken, dat een vaste maat voor de ingevoerde stukjes renne werd vastgesteld.²⁵

Om enige indruk te krijgen van het aantal leerlooiers, die in de 13e en 14e eeuw in Maastricht woonden, werden alle in de schepenbrieven van de Kapittels van Onze Lieve Vrouw en St. Servaas en in de oorkonden van het klooster der Dominicanen voorkomende leerlooiers in onderstaande lijst bijeengebracht.

bijlage IV,

(Voor de verklaring van letters en cijfers zie pag. 95 e.v.)

1277	Reynerus, allutarius (leerbereider), Grote Looierstraat	(a)
1291	Olbertus, alutarius (leerbereider)	(b)
1294	Lambrecht der Lorre	(a 2)
1294	Godevert van Ghindren der Loerre, woont bij de kerk van St. Hilarius over de Jeker. Hij had ook nog een ander huis.	(a 2)
1294	Willekin der Witmeker	(a 2)
1294	Baudewin der touwere (leertouwer), woonde naast Willekin in een huis, dat eens een poort was	(a 2)
1294	Godscalc de cordewener (leertouwer), bij de brug	(a 2)

²⁰ Panhuysen, o.c., p. 133.

²¹ R.A.L., Gilden van Maastricht, doos 14.

²² Doppler, Schepenbrieven van ... St. Servaas, o.c., oorkonde d.d. 16 mei 1301. Blijkens een oorkonde van 1294 was Baldewinus leertouwer. Cfr. Bijlage IV ad f. en a 2.

²³ G.A.M., Raadsverdragen van Maastricht, accijnzen, rennepacht, passim.

²⁴ G.A.M., Raadsverdragen, 22 nov. 1655.

²⁵ Zie afb. I, op p. 55.

1296	Amelius leerlooier (cerdo), heeft een huis in de Looierstraat	(c)
1296	Henricus Rufus, leerlooier, Looierstraat	(d)
1296	Godefridus Rufus, leerlooier, woonde bij de Looierspoort	(e)
1301	Baldewinus De Porta, leertouwer, staat zijn rechten af op de looimolen	(f)
1310	Jacobus de Novo Vico, corduenarius (leertouwer)	(g)
1315	Jacobus, leerlooier	(h)
1315	Petrus Roessler, leerlooier	(i)
1316	Egidius corduenarius, Nieuwstraat (Platielstraat)	(a 3)
1322	Johannes de Wilre, cerdo (looier)	(j)
1322	Johannis Musghe, looier	(k)
1326	Johannes de Fletingis, cerdo	(l)
1328	Jacobus, corduenarius (leertouwer)	(m)
1331	Henricus Morijn, albifactor (witmaker)	(n)
1331	Nicholaus de Stockem, leerlooier, Looierstraat	(o)
1331	Winandus, leerlooier, Looierstraat	(p)
1335	Johannes Houthues, zoon van Obbertus Houthues, leerlooier	(q)
1335	André, tanneur (looier)	(g 1)
1335	Obbert, tanneur (looier)	(f 1)
1340	Greve, witmaker, Kapoenstraat	(e 1)
1350	Arnoldus velbereider, Nieuwstraat (= Platielstr.)	(a 4)
1354	Ylias de Roethem, leerlooier (vicus cerdonum), Looierstraat	(r)
1354	Arnoldus de Huysselt, leerlooier, Looierstraat	(s)
1356	Coele cerdo	(t)
1357	Amelius, leerlooier, Looierstraat	(u)
1360	Reynerus de Leodio, leerlooier, wonende bij de Looierspoort	(v)
1369	Anselius, looyer, (nabij Pater Vinktorentje) ²⁶	(d 1)
1371	Godefridus de Gynderen, leerlooier, Looierstraat	(w)
1372	Johannes de Roetheym, leerlooier, Looierstraat	(x)
1373	Eustachius de Berghe, leerlooier, Looierstraat	(ij)
1376	Wilhelmus de Tongris, witmaker (vico albifactorum), Witmakerstraat	(z)

²⁶ Oorspronkelijk geheten 'der toren achter die schwesternen', cfr. De Monumenten voor Geschiedenis en Kunst in Limburg, dl. 1 Maastricht, Utrecht 1926, p. 72.

1376	Florini, leerlooier, Looierstraat	(a 1)
1376	Johannes Valkenborch, leerlooier, Looierstraat	(b 1)
1379	Henricus Withuys, leerlooier	(h 1)
1379	Hermannus dicto Schuemaker, leerlooier	(h 1)
1379	Johannes de Daelheim	(h 1)
1398	Willem Roeseler, leerlooier, naast de Bisschops- molen	(c 1)

Tussen 1250 en 1299 treft men dus tien beoefenaars van het looiers-ambacht in Maastricht in de oorkonden aan. Van 1300 tot 1349 zijn er dat zestien en in de laatste helft van de 14e eeuw zeventien. Van 1400 tot 1449 vonden wij nog 15 looiers. Men kan hieraan niet al te veel conclusies verbinden. Het aantal beroepsaanduidingen in de oorkonden is niet groot; ook zijn lang niet alle ooit uitgevaardigde oorkonden bewaard gebleven en bovendien is het aantal transacties dat schriftelijk werd vastgelegd gering. Vrijwel alleen van servituten op onroerende goederen en van koop en verkoop van huizen en grond vindt men schriftelijke gegevens terug. Toch is het niet onmogelijk, dat het aantal beoefenaren van het looiersberoep tussen 1300 en 1450 niet veel veranderd is. De beide oudste burgerboeken vermeldden de opname van tientallen textielproducenten en handelaren in Maastricht in de 14e en 15e eeuw, maar men vindt op 750 toelatingen tot de diverse ambachten slechts twee looiers.²⁷

Dat kan echter niet betekenen dat het aantal beoefenaren van de looij-rijverheid in die periode beperkt was tot ongeveer anderhalf dozijn. Een conflict in 1272 bevestigt dat. In dat jaar was door de magistraat en een deel van de burgerij het asylrecht van de St. Servaaskerk geschonden. Naar het schijnt hadden de looiers daarbij vóórop gelopen.²⁸ Graaf Arnold van Loon bepaalde daarop op 24 november 1272 in een scheidsrechterlijke uitspraak, dat alle kerkschenders in strafkleding aan de processies van St. Servaas en O.L. Vrouw zouden moeten deelnemen. De leerlooiers, lorre, moesten als hoofdschuldigen slechts gekleed in onderbroek en hemd,²⁹ blootsvoets, met onbedekt hoofd, en met een roe in de hand meelopen. Maar, als enigen van hen niet hadden meegedaan aan de kerkschennis en dat onder ede

²⁷ Doppler, P., Het oudste burgerboek van Maastricht en dez. Het tweede burgerboek van Maastricht, overdrukken uit de Publications de la Société Historique et Archéologique de la Limbourg, z.j.

²⁸ Panhuysen, o.c., p. 134.

²⁹ Camisiis et brachiis.

durfden bevestigen, dan mochten zij hun tunica aanhouden.³⁰ Uit het feit, dat men niet alle leerlooiers had weten te identificeren, mag men wel afleiden, dat al in 1272 de groep zo groot was dat men hen niet meer op enkele uitzonderingen na kon herkennen.

Nu wij weten, dat de groep der looiers in de 14e en 15e eeuw vrijwel niet door immigranten werd versterkt en zijn omvang gedurende deze hele periode ongeveer constant was, kan men het aantal looiers enigermate schatten aan de hand van een raadsresolutie van 15 april 1448,³¹ die het aantal van 555 gewapenden, die in tijd van oorlog de stad moesten verdedigen, over de diverse ambachten verdeelde. De gewantmakers bleken het grootste gilde te zijn. Het leverde 60 militairen. Op hen volgden de cremers met 50 man. De leerlooiers hoefden evenals de bontmakers, waarin ook een groep looiers was opgenomen slechts 20 man te leveren. De witmakers behoorden samen met de ververs, de droogscheerders en de strodekkers tot de zwakste gilden en leverden slechts 10 wakkere verdedigers. De schoenmakers, waarin een groep leerbereiders voorkwam, leverden 25 man. De gehele leerfabricerende en -verwerkende nijverheid leverde daarmee 75 man; de looiers, waarover hier gesproken wordt waarschijnlijk $\pm$ 40 manschappen. Het zal echter duidelijk zijn, dat het totaal aantal gildeleden aanzienlijk hoger moest zijn dan het aantal dienstdoende weerbaren. Het lijkt niet overdreven om het totaal aantal werkzamen in de looierij omstreeks 1450 op meer dan 100 personen te schatten. Waarmee dan tegelijk een aanduiding is gegeven van het aantal beoefenaren van het looiersvak gedurende de gehele late Middeleeuwen.

De organisatiestructuur

Gedurende de 13e en 14e eeuw begon de nijverheid in Maastricht zich te organiseren in ambachten. Men spreekt hier liever niet van gilden, omdat van dienstbaarheid aan de heer door de tweeherigheid van de stad geen sprake kon zijn. De oudst bekende ambachtscorporatie van Maastricht is die der wevers en volders, die in 1276 hun statuten kregen.³² In de loop van de volgende eeuw schijnen de andere ambachten zich geconstitueerd te hebben. Toen de stad, die in

³⁰ Doppler, Schepenbrieven... St. Servaas 1, no. 189.

³¹ Gedrukt bij J. de Ras, o.c., p. 84.

³² Panhuysen, o.c., p. 149-152.

de loop van de 13e en 14e eeuw steeds meer vrijheden verwierf,³³ in 1372 het kiesrecht verkreeg, konden 23 ambachten aanstonds hun zetel in de stedelijke raad innemen.³⁴ Het aantal ambachten was overigens sterk variabel. Ook de namen van de ambachten, die in de stedelijke raad vertegenwoordigd waren, veranderden nogal eens.³⁵ Omstreeks 1380 waren er in Maastricht vier ambachten, die zich met de leerfabricatie bezighielden.

Ten eerste het ambacht der zoollerlooiers, de leurders of loeijers. Hun patroonheilige was Sint Jan. Politiek en economisch waren zij een zelfstandige groep of ambacht.

Ten tweede was er het ambacht van de witmakers of aluinlooiers, ook wel eens in het tijdvak, dat zij andere leersoorten bereidden, seemslederer genaamd, ontstaan in 1389.³⁶ De patroonheilige van de witmakers was Sint Bartholomeus. Zij werkten politiek samen met de bontwerkers, hadden soms met deze bontwerkers samen een zetel in de gemeine raad. Administratief waren zij gedurende de vele eeuwen, dat zij te Maastricht als ambacht bestonden, zelfstandig.

Ten derde waren er de leertouwers of leersmeeders, ook wel eens velbereiders genoemd.³⁷ Zij waren politiek en administratief met de schoenmakers verbonden. Zij hadden samen met de schoenmakers één zetel in de gemeine raad en hadden samen één reglement, hielden hun vergaderingen in dezelfde luibe en hadden samen één administrateur. De leersmeeders maakten hoofdzakelijk overleder voor schoenen en laarzen. Zij hadden evenals de schoenmakers als patroonheiligen St. Crispinus en St. Crispinianus. Er zijn echter enkele aanwijzingen, dat het eens afzonderlijke ambachten geweest zijn. Zo hadden de schoenmakers hun altaar in de Augustijnenkerk; dat der leertouwers was in de Bogaardenkerk.

Het vierde ambacht dat zich met looien bezighield was dat der bontwerkers. Zij looiden de bontvellen, zoals dat heet, 'in het haar' en verwerkten het bont vervolgens zelf tot bontjassen of dekens. Een deel van hun bontproduktie verkochten zij aan de kleermakers, die het aan kledingstukken verwerkten. De pels- en bontwerkers hadden als schutspatroon Sint Hubertus. Zij werkten politiek en incidenteel

³³ t.a.p., p. 134.

³⁴ Kessen, A., *De historische schoonheid van Maastricht*, Amsterdam 1943, p. 20.

³⁵ De Ras, o.c., p. 80. Alberts, *Raadsverdragen*, o.c., p. 175.

³⁶ Schaepkens van Riemst, J., *Straten, pleinen en bewoners van het oude Tricht*, Maastricht 1907, p. 305.

³⁷ In Vlaanderen sprak men van huidevetters. Zie P. van Nuffel, *In den ouden Aalsterschen Middenstand*, Aalst 1924, p. 25.

ook op economisch terrein samen met de witmakers. Omdat het bontlooien een geheel apart vak is, zal hier slechts over de bontwerkers gesproken worden, voorzover hun relatie met de witmakers dit noodzakelijk maakt. De bontwerkers en witmakers kochten soms samen partijen huiden van de Hanze, die deze 'vellen in het haar' aanvoerde uit de Noorse landen via haar faktorijen te Bergen op Zoom, Antwerpen of Brugge. Alhoewel de aanvoer merendeels geschiedde in vaten, konden door lekkage of te zwakke pekels gedeelten van de partij onbruikbaar zijn voor de bontwerkers. Evenmin bruikbaar waren vellen, die te lang op de gedode dieren hadden gezeten, zodat het haar ging uitvallen. Dit soort vellen werd dan overgenomen door de witmakers, zulks tot groot voordeel van beide groeperingen. De ambachten in Maastricht waren destijds lichamen met verordenende bevoegdheden via de gemeine raad en een belangrijke stem in de stedelijke regering. Sinds 1379 verkozen de ambachten de burgemeesters en beëdigde raden.³⁸ Hun vertegenwoordigers vormden een belangrijk deel van de stedelijke raad. Bij politiek moeilijke beslissingen hielden de leden van de raad herhaaldelijk ruggespraak met de ambachten, die hen gekozen hadden. Zij lieten zelfs de ambachten bepalen, welk college zich met bepaalde strafzaken moest bezighouden.³⁹ Ook het omgekeerde kwam voor. Wanneer de ambachten in onderlinge conflicten gewikkeld waren, wendden zij zich steevast tot de raad, die dan een minnelijke schikking probeerde tot stand te brengen. De raadsresoluties leggen er steeds weer getuigenis van af. Een eerste voorbeeld treffen we al aan in 1379. Een zekere Johan de Daelhem had leer verkocht beneden de normale prijs. Hij had een looierij en een schoenmakerij, waarin hij het grootste deel van zijn leerproductie verwerkte. De restanten kon hij voor een lagere prijs dan normaal van de hand doen. De meesters van het looiersambacht wisten hem er echter toe te bewegen om te beloven deze oneerlijke concurrentie te staken. Johan van Daelhem beloofde, dat hij nooit meer 'gheloet leder' in Maastricht of Wijk zou verkopen tegen een andere prijs en op een andere wijze dan bij de looiers gebruikelijk was. Bij verkoop aan niet-Maastrichtenaren zou hij er zorg voor dragen, dat zijn restanten niet op een of andere manier toch weer in de stad terecht kwamen.⁴⁰

³⁸ Jaarboek van het hertogdom Limburg 1847, p. 209.

³⁹ De Ras, o.c., p. 94-95.

⁴⁰ Zie bijlage v. P. Doppler, Schepenbrieven van het kapittel van St. Servaas te Maastricht, 1257-1469, 2 dln, Maastricht 1902-1907, p. 847 las in regel 7: Henrico dicto Withuys

Veel maatregelen, die door de leiding van het ambacht genomen werden, hadden betrekking op prijs- en kwaliteitscontrole. Jammer genoeg hebben de nog bestaande restanten van de ambachtsarchieven slechts betrekking op een betrekkelijk recente periode. Naar verluidt zouden de oudere archivalia in 1579 bij de inname van de stad door Parma verloren zijn gegaan.⁴¹ In 1580 werd door de stedelijke raad een nieuw ambachtsboek vastgesteld aan de hand van wat de ambachtsmeesters nog aan oude privileges hadden kunnen achterhalen. Veel van de bepalingen uit dit ambachtsboek⁴² zullen derhalve van oudere datum zijn en kunnen ons een inzicht geven in de wijze, waarop het ambacht controle uitoefende op de activiteiten van haar leden.

Om sociaal-hygiënische redenen en misschien ook om de kwaliteit van het leer hoog te houden werd bepaald, dat men de huiden van dieren die aan een besmettelijke ziekte waren gestorven niet mocht gebruiken.⁴³ Duidelijk ter bescherming van de goede naam van het Maastrichts leer werd bepaald, dat iemand die handelde in paardenleer, of die dergelijk leer verwerkte, geen ander leer mocht verkopen of verwerken. Kennelijk wilde men nog wel eens paardenleer voor een betere kwaliteit laten doorgaan en was dat achteraf moeilijk te controleren.⁴⁴ Eveneens terwille van de kwaliteit van de leerprodukten werd bepaald dat geen zwart getouwd leer mocht worden ingevoerd⁴⁵. De keurmeesters van het ambacht wensten immers de ingevoerde vellen leer ook te keuren. Keurden zij iets af, dan moesten de plaatselijke looiers of leertouwers dat opnieuw bewerken. Gezwart leer was echter niet meer te bewerken en moeilijk te keuren.⁴⁶ De bepalingen maken de indruk, dat er een voortdurend conflict bestond tussen het ambacht, dat de goede naam van haar produkt hoog probeerde te

et Hermanno dicto Schuemeker cordonibus i.p.v. cerdonibus, waardoor de betekenis van de oorkonde tot nu toe niet duidelijk was.

⁴¹ Merkwaardigerwijze wordt de vernietiging van veel oude Maastrichtse archieven steeds aan de Spanjaarden toegeschreven, terwijl het enige archief, waarvan met zekerheid vaststaat, dat het in handen der Spanjaarden is geraakt, het archief van het XII Apostelenhuis, na enige tijd grotendeels is gerestitueerd. Zie: J. C. G. M. Jansen en G. W. M. Snakkers, Inventaris van het archief van het XII Apostelenhuis te Maastricht, in *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg*, XI, 1966, p. 138.

⁴² R.A.L., Ambachten van Maastricht, no. 25, ambachtsboek der looiers.

⁴³ t.a.p., fol. 3.

⁴⁴ t.a.p., fol. 7.

⁴⁵ G.A.M., no. 528, Ambachtsboek der looiers, fol. 3.

⁴⁶ t.a.p., fol. 7.

houden en zijn leden, die steeds nieuwe mogelijkheden zochten om de controle van de keurmeesters te ontduiken. In 1617 haalden de witmakers en enige andere leerbereiders zich weer een verbodsbepaling op de hals, omdat zij hun agenten op de marktdagen de stad uitstuurden om langs de invalswegen vellen op te kopen, die dan niet op de markt kwamen. Twee leden van het looiersambacht en twee leden van het schoenmakersambacht zouden toezicht houden om herhaling te voorkomen. Tegelijk werd verboden om in de dorpen rond Maastricht, tot en met Itteren, Meerssen, Bemelen, Gronsveld, Eijsden, Maarland, Ternaaien, Eben-Emael, Sichen-Sussen-Bolder, Riemst, Rosmeer, Petersheim, Neerharen en Smeermaas vellen en huiden bij de boeren aan huis te kopen.⁴⁷ Alle huiden moesten derhalve op de markt gebracht worden. Onderhandse verkopen werden zoveel mogelijk tegen gegaan. De zeer moeilijke financiële positie van de witmakers maakte echter een compromis noodzakelijk. Zij mochten een deel van de door hen aangekochte vellen aan hun collega's overdoen, als zij zich maar geen activiteiten aanmatigden, die eigenlijk tot het looiersambacht behoorden.⁴⁸

Deze laatste bepaling brengt ons bij een van de grootste moeilijkheden, waarmee de Maastrichtse ambachten worstelden. Voortdurend dreigden de grenzen de looiersambachten te vervagen en de magistraat had alle moeite om te voorkomen, dat de leden van een ambacht zich met de werkzaamheden van een ander ambacht gingen bezig houden. Zo werd 'om ijder ambacht te houden in sijne paelen' aan de slagers verboden vellen van hamels, schapen, kalveren, bokken en geiten op te kopen of als betaling voor hun werk aan te nemen, waardoor de witmakers in een dwangpositie kwamen.⁴⁹ De zoolleerlooiers mochten de velbereiders niet hinderen door vellen vóór te looien of te bereiden, tenzij een of twee ten behoeve van hun huisgenoten.⁵⁰ Veel moeilijkheden ontstonden in dit opzicht ook met de schoenmakers. In 1500 werd hen verboden leer, dat zij geïmporteerd hadden, door te verkopen, zodat de looiers zonder werk kwamen.⁵¹ Later werd deze bepaling kennelijk weer wat verzacht. Als de looiers van een partij ingevoerd leer een klein deel niet konden verwerken, omdat het voor hen niet geschikt was, dan mochten zij van deze partij

⁴⁷ t.a.p., fol. 16.

⁴⁸ t.a.p., fol. 19.

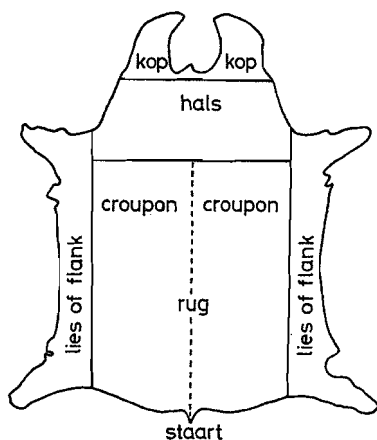
⁴⁹ t.a.p., fol. 20, ad 9.

⁵⁰ t.a.p., fol. 20.

⁵¹ R.A.L., Ambachten van Maastricht, no. 25, fol. 3.

dit is de maete dat de meesters en ouwerlinghen hebben geordonert soo en gelijk de rinne in 't droeghuys moet ingedraeghen weerden en gemaellen.

Figuur 1. Grootte van een stukje renne, vastgesteld bij verordening van 15 juli 1726.

Figuur 2. De verdeling van een vel leer. Het opdelen van zoolllederhuid op deze wijze heet crouponneren.

ten hoogste drie druggen aan de schoenlappers⁵² over doen, als zij ten minste bereid waren daarvoor een vergoeding aan het looiers-ambacht te betalen.⁵³ Zolang deze bepaling van kracht was, dienden de schoenmakers ervoor te zorgen, dat zij hun leer met betrekkelijk kleine partijen tegelijk inkochten. De verdeling van de zoollerhuid was destijds anders dan tegenwoordig.⁵⁴ De huiden werden niet in coupons gesneden,⁵⁵ maar als geheel verkocht. De schoenmakers, die

⁵² Lepperen zijn reparateurs van schoenwerk.

⁵³ R.A.L., Ambachten van Maastricht, no. 25, fol. 12-13.

⁵⁴ Vgl. figuur 2.

⁵⁵ Zie stippellijn in figuur 2. Twee croupons vormen samen één rug.

confectiewerk maakten en geen reparaties verrichtten, hadden steeds een groot surplus aan ruggen, waarvan zij minder nodig hadden dan aan halzen, liezen en koppen. Daarom probeerden zij deze gedeelten, het zg. afval, bij de looiers bij te kopen. In perioden, waarin zij zelf zoolleer moesten importeren, konden zij hun surplus aan ruggen echter niet op een dergelijke manier wegwerken. Zij probeerden eerst een deel van het overschot af te zetten bij de lepperen, de schoenreparateurs, maar dat stuitte op verzet van de zijde van de looiers, die bang waren een deel van hun debiet te verliezen. Een Salomonsoordeel van de magistraat beperkte tenslotte de afzet van ruggen door de schoenmakers aan de schoenreparateurs tot enkele stukken ruggenleer. Rond het midden van de 16e eeuw was er echter zo'n groot overschot aan ruggenleer, dat men naar een speciale afzetmarkt zocht. Men vond die door afzet van de ruggen naar Antwerpen, waar betrekkelijk weinig schoenen werden vervaardigd. De meeste Antwerpenaren droegen schoenen, die in andere steden werden gemaakt. Zij lieten die schoenen uiteraard wel in hun eigen stad repareren, waardoor in Antwerpen zeer veel stug ruggenleer nodig was. Gedurende enige tijd werd het tekort aan ruggen er door de Maastrichtse schoenmakers opgevangen. De vraag was omstreeks 1560 in Antwerpen zo groot, dat de schoenmakers zich haastten de ruggen die zij hadden naar de Brabantse koopmansstad te zenden. De Maastrichtse magistraat moest daartegen krachtig optreden. Zij gebood keuring van alle uit te voeren ruggen en stelde een zeer hoge boete van 4 goudgulden op elke vier ruggen, die 'ongeteykent' naar Antwerpen werden verzonden.⁵⁶ Naderhand liep de uitvoer van ruggen naar Antwerpen terug en ontstond er een hevig economisch conflict tussen de belangen van de schoenmakers en die van de looiers. Omdat de schoenmakers maar zeer weinig ruggen aan de schoenreparateurs⁵⁷ mochten slijten, waren zij soms gedwongen hun overschotten aan leer in de prijzen door te berekenen. In 1677 waren de prijzen van de schoenen daardoor zover opgelopen, dat het stadsbestuur elke import van zoolleer moest verbieden, om de prijs van de schoenen weer op een redelijk niveau te brengen.⁵⁸ In 1698 werd deze maatregel vervangen door een inkomend recht op zoolleer.⁵⁹

⁵⁶ G.A.M., 528, Reglement van het looiersambacht, fol. 9.

⁵⁷ De schoenreparateurs maakten ook maatschoenen. Zij werkten bij hun cliëntèle aan huis, onder nagenoeg dezelfde voorwaarden als tot voor kort de huisnaaisters deden.

⁵⁸ G.A.M., Raadsverdragen van Maastricht, d.d. 11 april 1677.

⁵⁹ R.A.L., Ambachten van Maastricht, no. 25, fol. 28.

Economisch van grote betekenis was de strijd tegen de buitennering, de uitoefening van het ambacht ten plattelande. Door het politiek isolement van de stad kon Maastricht de omliggende dorpen niet met repressieve maatregelen bestoken, zoals dat vooral in Holland gebruikelijk was,⁶⁰ maar moest men er zich toe beperken het platteland van de grondstoffenvoorziening af te sluiten. De Maastrichtse looiers vonden daarvoor in de 16e eeuw, toen het probleem waarschijnlijk pas acuut werd,⁶¹ een oplossing, die waarschijnlijk afdoende was. Wetend dat zij de enigen waren in de verre omtrek, die over een runmolen beschikten, verboden zij de verkoop van gemalen run, 'ambachtsgemaal', aan vreemdelingen en 'naar looiers buiten de stad'.⁶² Het is waarschijnlijk, dat deze maatregel afdoende gewerkt heeft en produktie van leer op grotere schaal in de omgeving van Maastricht onmogelijk heeft gemaakt.

De bemoeïngen van de ambachten met de technische ontwikkeling van de leerlooierij hadden vooral betrekking op het onderwijs, waarmee men continuïteit in de produktiemethode en in de kwaliteit van het produkt wilde verzekeren. Dat onderwijs bestond in het doormaken van een leertijd bij een of meer meesters, waartoe alle jeugdigen verplicht waren. Deze methode, die algemeen bekend is van de gilden uit de Vlaamse en Brabantse steden, vertoonde in Maastricht weinig bijzondere aspecten. Als de leertijd voltooid was, kon de leerling de meesterproef afleggen en het ambacht kopen. Financiële redenen schijnen velen ertoe gebracht te hebben door het betalen van 40 gld. eerst het halve ambacht te kopen, waardoor zij gerechtigd waren hun beroep uit te oefenen. Later betaalden zij dan de tweede helft van het ambacht door nog eens 40 gulden neer te tellen en een brandemmer te leveren, om ook handel te kunnen drijven in de produkten die zij vervaardigden.⁶³ Aan deze bepalingen werd tot het einde der 18e eeuw streng de hand gehouden. In 1781 wordt het aannemen van één leerjongen door Otto Frissen vermeld. In 1783 begonnen weer twee jongens hun leertijd en in 1787 nog eens drie.⁶⁴ Pogingen van een zekere Peter van Valkenburg om de controle op het ambacht te doorbreken, werden in 1701 en 1707 met grote kracht bestreden.⁶⁵

⁶⁰ J. F. Niermeyer, *De wording van onze volkshuishouding*, Den Haag 1946, p. 99.

⁶¹ Sneller, Z. W., *De opkomst van de plattelandsnijverheid in Nederland in de 17e en 18e eeuw*, in *Economisch-Historische Herdrukken*, 's-Gravenhage 1964, p. 117-119.

⁶² G. A. M., Raadsverdragen dd. 9 oktober 1560.

⁶³ Vgl. bijlage VIII, A en B

⁶⁴ G.A.M., Looiersambacht no. 528 en 529.

⁶⁵ G.A.M., no. 528, Looiersboek van Maastricht.

Uit alles blijkt, dat de ambachten zich voortdurend hebben ingespannen om de nijverheid in Maastricht op hoog niveau te bewaren, ook al hebben zij de economische bloei enige malen moeten afzwakken om sociale conflicten te voorkomen of om tegen te gaan, dat de leerwerkende industrie door ongebreidelde productie zichzelf uit de markt zou prijzen.

Goede en kwade kansen in de late Middeleeuwen

Mocht men uit het voorgaande de indruk krijgen, dat de toestanden in de Maastrichtse looierij van de 13e tot het midden van de 15e eeuw niet al te zeer aan wijzigingen onderhevig waren, toch moet voor de tijdgenoten deze periode wel bijzonder enerverend geweest zijn. Bijna voortdurend was hun wereldje in beweging; steeds weer openden zich nieuwe mogelijkheden, maar bijna gelijktijdig deden zich allerlei moeilijkheden voor, die zo'n domper op de ondernemingsgeest zetten, dat men per saldo blij was het hoofd boven water te hebben gehouden. Het lijkt noodzakelijk wat uitvoeriger op de diverse positieve en negatieve aspecten in te gaan, omdat zij het mogelijk maken een indruk te krijgen van de kansen, die de looierij in Maastricht had op een moment, dat de bronnen nog te schaars zijn om de ontwikkeling van deze tak van nijverheid minutieus te volgen. Economisch was de periode 1200-1450 er een, waarin de regionale economie steeds meer onder invloed kwam van de internationale economische verhoudingen.⁶⁶ Een internationale markt opende zich; internationale concurrentie deed zich voelen. Het aanpassingsvermogen van de Maastrichtse looier werd bijzonder op de proef gesteld. Het begon al onmiddellijk na de eeuwwende, die de 13e eeuw inluidde met de langdurige, buitengewoon hevige strijd tussen Welfen en Staufen in het Duitse Rijk, welke tot een Europees conflict uitgroeide.⁶⁷ Beide partijen beijverden zich met behulp van gelden uit de Engelse en Franse schatkist steun te verwerven in de Zuidelijke Nederlanden,⁶⁸ waar na de internationalisering van het conflict het zwaartepunt kwam te liggen. Een centrale rol was hierbij vooral toe-

⁶⁶ Wee, H. van der, *The growth of the Antwerp Market and the European Economy*, Den Haag 1963, deel 11, p. 429. Van der Wee gaat alleen in op de laatste eeuw, die in deze paragraaf zal worden besproken.

⁶⁷ Pirenne, H., *Geschiedenis van Europa*, 2e druk, Amsterdam z.j., p. 204-206.

⁶⁸ Post, R., in *Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden*, deel 1, *De Middeleeuwen*, 's-Gravenhage 1959, p. 83-87.

bedacht aan Brabant, door het lange aarzelen van Hendrik I. Het was duidelijk dat het meest westelijke steunpunt van de keizers, de vrije Rijksstad Maastricht, een grote rol ging spelen. In september 1202 was Otto IV, die er alles aan gelegen was niet het slachtoffer te worden van het conflict tussen Gelre en Brabant, genoodzaakt zijn rechten op Maastricht aan de Brabantse hertog over te dragen.⁶⁹ Twee jaar later, toen Hendrik overhelde naar de Staufische partij kon Philips van Zwaben weinig anders doen, dan deze rechten bevestigen.⁷⁰ Hendrik liet de stad aanstonds ommuren,⁷¹ maar in zijn pogingen om van de stad een militair bolwerk te maken, slaagde hij niet.⁷² Pas lang nadat de rust was teruggekeerd in 1229 kon Brabant van Maastricht een sterkte maken.⁷³ Door de overgang naar Brabant nam aanstonds de economische betekenis van de stad toe. Brabant, dat zich eerder nog dan Gelre en Kleef ingespannen had, om zijn positie te verbeteren door de economische ontwikkeling van zijn steden te stimuleren,⁷⁴ kon de Maastrichtse handelaren tal van voordelen bieden, waaronder niet in het minst dat van een economisch sterk achterland en vele fiscale tegemoetkomingen.

Tegenover deze nieuwe mogelijkheden stond een ernstig nadeel, doordat Maastricht sinds 1202 verstoken bleef van Oosterse looierijgrondstoffen via de handelsroute naar Enns. In een van de langzamerhand volledig vercommercialiseerde Kruistochten hadden de Italiaanse handelssteden kans gezien, om graaf Boudewijn IX van Vlaanderen uit te laten roepen tot Latijns Keizer over Constantinopel. Van 1202-1204 werd deze stad belegerd en verwoest en haar handel volledig geruïneerd.⁷⁵ De jaarmarkten van Enns raakten daarna snel in verval, vooral toen Venetië kans zag op de puinhopen van het Latijnse Keizerrijk haar volledige heerschappij over de Middellandse Zeehandel te vestigen. Een nieuwe handelsroute via Bregenz, Ulm of Augsburg schiep echter spoedig nieuwe en goedkopere mogelijkheden tot aanvoer van allerlei artikelen naar Maastricht.

⁶⁹ Panhuysen, G. W. A., De politieke verhoudingen tussen Brabant en Gelre in het Maasdal gedurende de eerste helft van de 13e eeuw, in *Akademiedagen* xv, 1963, p. 65.

⁷⁰ t.a.p., p. 75.

⁷¹ Jaspar, o.c., p. 18.

⁷² Panhuysen, *Politieke verhoudingen*, o.c., p. 77.

⁷³ Panhuysen, *Maastricht*, o.c., p. 133.

⁷⁴ Dirlmeier, U., *Mittelalterliche Hoheitsträger im wirtschaftlichen Wettbewerb*, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beiheft 51, Wiesbaden 1966 doet dit aspect in hoofdstuk I a1, p. 3-47 goed uitkomen.

⁷⁵ Runciman, S., *Byzantine Civilisation* 4e druk, London 1961, p. 169.

De waarde van deze nieuwe aanvoerweg was echter twijfelachtig, sinds Keulen, dat tot 1150 de vrije doorvaart op de Rijn met hand en tand had verdedigd, begon om zelf allerlei belemmeringen op te richten voor de kooplieden uit het Westen, die naar Zuid-Duitsland wilden afzakken.⁷⁶ Ondanks heftig verzet van de Staufische keizers en van Vlaanderen had Keulen zich omstreeks 1200 de facto het stapelrecht verworven,⁷⁷ zodat het privilege op het moment dat Konrad van Hochstaden het officieel moest erkennen,⁷⁸ het grootste deel van zijn betekenis alweer verloren had doordat de handelswegen zich voor een belangrijk deel hadden verplaatst. Daarom ging de stad er in 1263 toe over verdragen te sluiten met een aantal vorsten aan de Westzijde van de Rijn, te weten Willem IV van Gulik, Walram van Limburg en Diederik van Katzenellenbogen, die beloofden, dat alle handel door hun gebied op Keulen gericht zou zijn. In 1286 volgde een dergelijk verdrag met Walram van Valkenburg.⁷⁹ Opnieuw was Maastricht daardoor van de wegen naar het Oosten afgesloten. Pas in de 14e eeuw had de stad zich voldoende ontwikkeld om zelf maatregelen te gaan nemen. De moeilijke positie, waarin Brabant na de vroege dood van Hendrik III was geraakt, bood voorlopig ook geen mogelijkheden tot steun van die zijde.⁸⁰ Pas na de slag bij Woeringen in 1288 kon weer op hertogelijke bijstand worden gerekend.⁸¹

De Maastrichtse looiers zullen onder deze situatie niet al te zeer geleden hebben. Kennelijk hebben zij zich tijdig aan de situatie aangepast, daarbij gebruik makend van de mogelijkheden die de groei van de stad zelf bood en tegelijk rekening houdend met de moeilijkheden die er bij de aanvoer van grondstoffen bestond. De witmakers en corduaanlooiers waren wel aangewezen op import van enige grondstoffen, maar blijkens de lijst van looiers was hun aantal niet groot. Het witmakersgilde was een van de minst-betekende van de stad en de corduaanlooiers hadden het zelfs niet tot een eigen organisatie

⁷⁶ Stein, W., *Die Streit zwischen Köln und den Flandern um die Rheinschiffahrt im 12. Jahrhundert*, *Hansische Geschichtsblätter*, XVII, 1911, p. 189sq.

⁷⁷ Dirlmeier, o.c., p. 79-80.

⁷⁸ Knipping, R., *Regesten der Erzbisshöfe von Köln im Mittelalter*, Bd. III, Köln 1915, no. 2053.

⁷⁹ Lau, F., *Entwicklung der kommunalen Verfassung und Verwaltung der Stadt Köln bis zum Jahre 1396*, Bonn 1898.

⁸⁰ Panhuysen, G. W. A., *Maastricht omstreden door Brabant, Luik, Loon en Gelre 1200-1274*, in *Miscellanea Trajectensia*, Maastricht 1962, p. 94-106.

⁸¹ Smeets, M. J. K., *Maastricht als Brabantse voorpost in de Limburgse successie-oorlog 1283-1288*, *Miscellanea Trajectensia*, o.c., p. 121-127.

kunnen brengen.⁸² Maastricht behoorde in de 13e en 14e eeuw ook niet tot de leerexporterende steden van de Nederlanden. Daartoe behoorden wel vóór het midden van de 13e eeuw reeds de looiers van St. Pholien in Luik.⁸³ In 1293 werd Gent voor het eerst als zodanig vermeld.⁸⁴ Bij het afsluiten van de 13e eeuw golden in Duitsland als leerexporteurs de handelaren uit Neurenberg, Regensburg, Ulm, Bazel, Straatsburg, Spier, Worms, Mainz en Keulen.⁸⁵ De Maastrichtse looiers beperkten zich waarschijnlijk nog tot de produktie voor de eigen markt en voor de voorziening van de schoenmakers in de omliggende dorpen en de kleinere steden, die nog geen eigen looiers hadden. Tongeren bijv. kende in 1356 waarschijnlijk nog geen looiers binnen zijn muren. Pas in 1467 kan men er het bestaan aantonen van mensen, die met dit ambacht in hun levensonderhoud voorzagen.⁸⁶ Ook in de 14e eeuw, toen een stad als 's-Hertogenbosch al zo'n levendige leerhandel bedreef in Keulen, dat men er herbergiers als tussenpersonen aanstelde,⁸⁷ waren de Maastrichtse leerhandelaren in het buitenland nog niet erg actief. Alleen wist men gaandeweg de aanvoer van grondstoffen wat te verbeteren. Uiteraard bestond de stad niet alleen uit leerlooiers en ondanks de geringe behoefte van deze groep, had de stad er als geheel uiteraard wel belang bij, dat haar mogelijkheden tot handel op verre streken verbeterd werd. Zo exporteerden de Maastrichtse lakenwevers in de 14e eeuw al naar Frankfurt.⁸⁸ De Maastrichtse looiers waren er stellig wel bij gebaat, toen zij in 1335 van Jan III van Brabant het privilege kregen tot verkoop van hun produkten in alle steden van de Nederlanden zonder tol te betalen.⁸⁹ In 1350 sloot men een verdrag met Neurenberg, waarbij de bewoners van beide steden elkaar tolvrijdom waarborgden.⁹⁰ Ook dichterbij probeerden de Maastrichtenaars hun positie te verbeteren. In 1382 moesten burgemeesters en schepen van Nieuw-

⁸² Zie hiervoor, pag. 48 en pag. 49.

⁸³ *La Vie Liègeoise*, 3e année, juin, p. 3.

⁸⁴ Barlet, E. et J. G. Lardinois, *Essai sur l'histoire du commerce et de l'industrie de la Belgique*, Liège 1858.

⁸⁵ Roth, o.c., I, p. 21.

⁸⁶ Pacquay, J., *Tongeren voorheen*, z. pl. 1934.

⁸⁷ Heuvel, N. H. L. van den, *De ambachtsgilden van 's-Hertogenbosch vóór 1629*, Utrecht 1946, p. 229 en 349.

⁸⁸ Koreman, J. G. J., *Aspecten van de Maastrichtse lakennijverheid en -handel in hoofdzaak gedurende de late Middeleeuwen*, in *Miscellanea Trajectensia*, o.c., p. 216.

⁸⁹ Van den Heuvel, o.c., p. 349.

⁹⁰ Roth, o.c., III, p. 5 en Barlet, o.c., p. 196.

stadt aan de Maastrichtenaren beloven hen nooit meer lastig te vallen.⁹¹ Vijf jaar later verleende Johanna van Brabant hun volledige tolvrijdom te land en te water.⁹² De handel in oostelijke richting was echter een zorgenkind. De wegen waren er bijzonder onveilig. Vlak onder de muren van de stad waren de Valkenburgers bijna onafgebroken in actie om handelaren uit te plunderen en zich ten koste van de steden Maastricht, Keulen en Aken te verrijken.⁹³ Ook elders wemelde het van roofridders. De machtige handelssteden Neurenberg, Frankfurt, Keulen, Bamberg en Augsburg begonnen daartegen krachtig op te treden. Zij stelden machtige transporten samen, namen krijgslieden in dienst en aarzelden niet de roversnesten uit te roken en te vernietigen.⁹⁴ De handelaren uit de kleinere steden werden – tegen vergoeding – in de gelegenheid gesteld zich bij deze convooien aan te sluiten. Het grootste probleem was echter de stapeldwang in Keulen.⁹⁵ Wel werd in 1430 bepaald, dat deze stad aan de Maastrichtenaren een vrijgeleide zou verstrekken voor de jaarmarkt,⁹⁶ maar de Maastrichtse kooplieden konden er hun goederen alleen afzetten door bemiddeling van derden.⁹⁷ Bovendien had men in Keulen geen tolvrijdom. Het is duidelijk, dat de moeizame en kostbare handel met het Oosten daarvoor sterk werd beperkt. Tot omstreeks 1450 betrok men alleen nog het allernoodzakelijkste, te weten aluin en vitriool uit Frankfurt.⁹⁸

Door deze omstandigheden gedwongen richtte de Maastrichtse handel zich steeds meer op het Westen, waar men vrije toegang had tot de markten van Brugge, Antwerpen en Bergen op Zoom. In deze havensteden, waar enorme opslagplaatsen van de Duitse Hanze waren gevestigd, werden tal van goederen uit Baltische landen, uit Italië, Spanje, Portugal, Engeland en Frankrijk goedkoop aangevoerd.⁹⁹ De Duitse Hanze onder leiding van Lübeck had de gehele handel op de Noord- en Oostzee in handen, dank zij haar vier grote kantoren in Novgorod, Bergen, Londen en Brugge.¹⁰⁰ Vanuit Novgorod kon-

⁹¹ Flament, A. J. A., *Kroniek van de stad Maastricht*, in *De Maasgouw* 1886, p. 36.

⁹² t.a.p., p. 37.

⁹³ Venne, J. M. van de, *Belastingconflicten tussen Maastricht en de landen van Overmaas*, in *Miscellaenea Trajectensia*, o.c., p. 331-333 en B. Kuske, *Quellen zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter*, 4 Bde, 1918-1934, passim.

⁹⁴ Roth, o.c., I, p. 70.

⁹⁵ Lau, o.c., p. 211-212.

⁹⁶ Kuske, o.c., II, p. 270.

⁹⁷ Lau, o.c., p. 217.

⁹⁸ Dietz, A., *Frankfurter Handelsgeschichte*, 4 Bde, Frankfurt 11910-1925, I, p. 292.

⁹⁹ Sartorius, *Geschichte der Hanze-Bunden*, I, p. 201.

¹⁰⁰ Dollinger, o.c., p. 124.

den zij op goedkope wijze in de Vlaams-Brabantse steden grote hoeveelheden ruwe onbewerkte huiden en pelzen aanvoeren, zowel van huisdieren als bokken, geiten, lammeren en schapen, als ook van wilde dieren, als beren, wolven, vossen, dassen, bevers, wezels, otters en zeehonden. Bovendien voerden zij nog vetten en pek uit het Oostzeegebied aan. De Venetianen die de markten van Brugge en Antwerpen bezochten om hun behoefte aan sommige noordse produkten te dekken, voerden er specerijen, drogerijen, zijden stoffen en allerlei oosterse produkten aan.¹⁰¹ Omdat de Hanze gewoon was zich met beschermende maatregelen te verdedigen tegen opkomende concurrentie,¹⁰² was het niet altijd gemakkelijk met hen handel te drijven. De kooplieden van Sluis, Rijssel, Dinant, Maastricht en 's Hertogenbosch hebben zij echter altijd welwillend behandeld.¹⁰³ Het kan daarom wel geen twijfel lijden, dat handelaren via het kantoor Brugge namens de Hanze in Maastricht optraden.¹⁰⁴ De goedkope, massale aanvoer van grondstoffen via Vlaanderen en Brabant opende voor de Maastrichtse leerlooierij sinds het laatste kwart der 14e eeuw geheel nieuwe perspectieven. Men kon van nu af zijn lederproduktie volledig afstemmen op de aanwezige afzetmogelijkheden en behoefde zich niet meer te beperken vanwege het tekort aan huiden op de Maastrichtse markt. Daarmee was een van de belangrijkste voorwaarden voor de bloei van de Maastrichtse looierijen vervuld.

¹⁰¹ Berg, F. E., *De Nederlanden en het Hanzeverbond*, Utrecht 1833, p. 255.

¹⁰² Dollinger, o.c., p. 247-252.

¹⁰³ Berg, o.c., p. 255-259.

¹⁰⁴ t.a.p., p. 256.

DE BLOEIPERIODE VAN DE MAASTRICHTSE LEERNIJVERHEID

In de 15e en 16e eeuw beleefden de Maastrichtse looiers een grote bloei van hun nijverheid, die zich tot diep in de 17e eeuw en voor sommige specialiteiten tot in de 18e eeuw zou voortzetten. Weliswaar waren de voorwaarden voor een grote bloei reeds iets eerder als het begin van de 15e eeuw vervuld, maar naar het schijnt hebben allerlei moeilijkheden een snelle ontwikkeling nog tegengehouden. Bovendien zijn de bronnen niet van dien aard, dat zij ons toestaan de ontwikkeling op de voet te volgen.

Aanvoer van grondstoffen

Het is uiterst merkwaardig, dat de belangrijkste bron, waaraan wij onze kennis over de huidenaanvoer naar Maastricht ontleen, eigenlijk ten onrechte bestaat. Het gaat om de tolregisters van Bergen op Zoom, waarvan er uit de periode 1465 tot 1512 een aantal bewaard bleven.¹ De belangrijkste heffing in Bergen op Zoom was de tol op huiden, het zg. 'dakergeld'.² Eigenlijk had deze tol in Bergen op Zoom nimmer geheven mogen worden, omdat de Maastrichtse looiers sinds 1315 en 1387 van alle tollén in de Brabantse landen waren vrijgesteld. Onze bron werpt dus wel een bijzonder schril licht op de betekenis van Middeleeuwse privileges! De uitvoerige gegevens, die

¹ Het land van mijn hart, Brabantse feestbundel, Tilburg 1952.

² Een daker is een pak van tien in viere gevouwen huiden. Het was de normale maateenheid bij handel en transport van huiden. Het gebruik van deze eenheid stelt ons in staat de handel in huiden vrij nauwkeurig te kwantificeren. Doordat de huiden die over langere afstand vervoerd moesten worden meestal ter wille van de conservering in een speciale conditie werden gebracht – zij werden gedroogd en daarna dikwijls ook nog gezouten – spreekt men in technische zin ook wel van een daker, als het om een droge of droog-gezouten huid gaat.

ons niettemin over de handel in huiden op de Bergse jaarmarkten ter beschikking staan, tonen duidelijk aan dat de grote massa der verkochte huiden naar de Maasreek gingen. De export naar Frankrijk viel daarbij in het niet.³ Onder de Maassteden was Maastricht veruit de belangrijkste; de stad nam meer dan helft van het totaal af.⁴

Tabel 1: Huidenexport van Bergen op Zoom naar de Maasreek, 1465-1512. Totalen.

Roermond	? manden konijnenvellen en 50 konijnenvellen
	3 pakken schaapsvellen
Sittard	1 rol Deense vellen
	3 korven en 1 zakje konijnenvellen
	4 pakken lamsvellen
	2 balen schapenvellen
	48 gelooide vellen ⁵
St. Truiden	149 huiden
Weert	12 lamsvellen
Maaseijck	800 Deense vellen
Diest	69 huiden
Luik	117 huiden
Hasselt	8 zakken en 1 zakje konijnenvellen
Aken	5 wagens en 1586 huiden
	3 pakken schapenvellen
Maastricht	3 wagens en 3047 huiden
	12 wagens, 3283 stuks, 26 pakken, 4 balen en 1 korf schapenvellen, waarvan een deel uit Denemarken.
	19 korven, 1 vat, 1 zakje en 2050 konijnenvellen.

De belangrijkste concurrent van Maastricht in het Maasdal, Luik, verscheen echter niet in Bergen op Zoom op de markt, maar kocht vooral huiden in Antwerpen.⁶ Ongelukkigerwijze beschikken wij ten aanzien van Antwerpen niet over zulke gespecificeerde gegevens als voor Bergen op Zoom. Slechts gedurende enkele jaren, toen Margaretha van Parma een boycot had uitgevaardigd tegen de Gelderse rebellen, werden registers bijgehouden, die een indruk geven van de handelsbeweging.⁷ Kwantiteiten zijn eigenlijk alleen uit 1512 bekend.

³ Sloomans, K., Kooplui uit de Maasreek op de Bergse Jaarmarkten, in *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, 1962-1963, p. 91-145.

⁴ Zie bijlage 1 en 1 A.

⁵ Met gelooide vellen kunnen bedoeld zijn voorgelooide vellen, welke door een leerbereider of huidenvetter verder bewerkt werden tot bijv. overleder.

⁶ R. Dochaerd, *Marchands Mosans sur le Marché d'Anvers à la fin du Moyen Age*, in *Mélanges Felix Rousseau*, Brussel 1958, p. 274-279.

⁷ Cfr. Sloomans, o.c., p. 124 en Dochaerd, o.c., p. 263.

Tabel 2: Huidenexport uit Antwerpen naar de Maasstreek gedurende het jaar 1512. Totalen.

Luik	700 huiden
Maastricht	100 huiden, 35 pakken met huiden of vellen en 1140 vellen
Hoei	12 vellen
Maaseik	550 vellen en 31 pakken vellen of huiden

Het ziet er naar uit, dat Luik, Maastricht en Maaseik in dat jaar niet veel voor elkaar onderdeden. Het is echter mogelijk, dat de oorlogstoestand tot een volkomen ander beeld geleid heeft dan het normale. Men kan zich indenken, dat de handelaren uit Maaseik opgetreden zijn als commissionairs voor de uitgesloten Gelderse steden; waarschijnlijker is nog, dat zij bij toeval in Antwerpen terecht gekomen zijn, omdat zij waren afgesneden van de aanvoer uit het omliggend Gelders gebied. Het overzicht van de handelaren uit de Maasstreek in Antwerpen laat zien, dat er normaal niemand uit Maaseik in Antwerpen verscheen.

Tabel 3: Overzicht van de kooplieden uit de Maasstreek in Antwerpen, 1488-1512.⁸

Jaar	Aantal	Namen
1488	5	Jan Lambode, Willem van Dalen, Henric Schelle, Jacop Baerts, Willem van Buel, allen Maastrichtse kooplieden
1490	11	Henric Schelle, Jan van Coelne, Godevaert van Dale, Henric Smit, Jan Stokes, Aerd Hoofacker, Jan van Ghinck, Maes van Ghinck, Yvan Brechs, Daem van Hasselt, Andries Adams (allen Maastrichtse kooplieden)
1491	13	Lambrecht Lamboy, Godevaert Wijnens, Jacop Guinckaert, Jan van Breen, Heynrick Wouters, Henrick Coock, Lysbet Strookens, Jan Lambode, Jacop Baert, Haes Nolkens, Lambrecht Baker, Lysbet Nijverberch, Philips Librecht, allen uit Maastricht
1492	3	Henric Schelle van Cleermont, Michel Nijs, beiden uit Maastricht en Godefroot de Foye uit Dinant
1493	1	Peter de Steenhouwer uit Dinant
1494-1495	3	Jan en Lambrecht Lamboes, uit Maastricht, en Godefroot de Foye, uit Dinant
1505	1	Lambrecht Backer, uit Maastricht
1506	5	Lievin van Lanaeken, Lodewijck Lamboy, Anthonis des Sijmoen, Adam van Bietsinghen, Liebrecht Bont, allen uit Maastricht

⁸ Dochaerd, o.c., p. 265-266.

Vervolg: Tabel 3.

Jaar	Aantal	Namen
1507	4	Jan van Kerckenrode, Jacop Precklinx, Herman Hedenwijcx, Aert de Wiere, allen uit Maastricht
1508	3	Jan van Breen, Claus Colijns, Daem van Beetsingen, allen uit Maastricht
1509	3	Adam van Vesenghen, Thomas Haeck, Servaas van Herckenrode, allen uit Maastricht
1510	1	Peter Bonaver, koopman uit Maastricht
1512	162	Onder hen waren: 61 kooplieden uit Luik 57 uit Maastricht 33 uit Maaseik 9 uit Hoei 2 uit Herstal

De Maastrichtse kooplieden schijnen wel de wegbereiders van de Maaslandse handel op Antwerpen geweest te zijn. Zij kochten er onder meer levensmiddelen en hout. Een deel van het aangekochte hout was bestemd voor de fabricage van klompschoenen, een massa-produkt, dat gemaakt werd van 4 cm dikke houten zolen, waarop in een rabat een leren schacht was gespijkerd.

De doorbraak van de invloed van Antwerpen tussen 1510 en 1512 blijft echter uiterst merkwaardig. Men ziet dan plotseling het aantal handelaren verveelvoudigen. Dat verschijnsel kan in deze mate nauwelijks worden verklaard met een verwijzing naar de enorme expansiekracht van deze stad in de eerste decennia van de 16e eeuw, omdat die veel geleidelijker verloopt.⁹ Men kan moeilijk aannemen, dat Antwerpen in enkele jaren, zonder enige voorbereiding, haar invloed op een beslissende wijze zou zijn gaan uitoefenen in de Maas-streek. Hoe dit ook zij, vast staat dat in de 2e helft van de 15e eeuw de invloed van de aanvoer van grondstoffen voor de leerfabricage uit Bergen op Zoom en Antwerpen een duidelijke invloed heeft uitgeoefend op de expansie van de loonijverheid in Maastricht.

Produktiemethoden

Uit het overzicht van de export van huiden en vellen uit Bergen op Zoom naar Maastricht bleek, dat men daar vooral veel vellen ver-

⁹ Van der Wee, o.c., p. 130-134.

kocht, die bestemd waren voor de bontwerkers en de witmakers van Maastricht. Soms kochten zij gezamenlijk in.¹⁰ Herhaaldelijk werd ook aluin naar Maastricht verkocht.¹¹ Deze activiteit van de witmakers is des te merkwaardiger, omdat zij valt in een periode, waarin hun collega's in 's-Hertogenbosch de produktie juist moesten staken. In 1341 blijken de witmakers daar uit de lijst van beroepsbeoefenaren te zijn verdwenen. Klaarblijkelijk hadden de witmakers in Maastricht zich tijdig aangepast aan de technische ontwikkeling in hun vakgebied, waar ter verbetering van het weinig waterbestendige aluinleder de fabricatie van bazanen was opgekomen.

De vellen van geiten, schapen, mouflons, herten, lammeren en kalveren werden bij de bazaanfabricage meermalen gelooid met steeds wisselende mengsels van looistoffen. Zo gebruikte men wel als eerste looiing eikenschors of een aluinmengsel, daarna berkenschors of sumac, waarna een looiing volgde met een mengsel dat kon bestaan uit 20 delen tarwemeel vermengd met 10 delen kalialuin, 4 delen keukenzout, 3 delen eigeel en 1/4 deel olijfolie. Tenslotte werd het produkt dan dikwijls geelid of gevet. Hoewel op deze wijze allerlei soorten bazaar mogelijk werden, deelt men die meestal in in zeven groepen:

1. basans passée en mesquis: zwakke looiingen met sumac of kastanjehout, lichte nabewerking met weinig vetten of olieën.
2. basans passée en tan: voorlooiing met eikenrun, nalooi met andere looistoffen, daarna licht smeren.
3. basans passée en rodon, zeer gemengde eerste, eventueel ook tweede looiing met navetten. Rodon is een vakaanduiding. Men zou het kunnen 'vertalen' als 'zwerfbaden'. (Meerdere looistoffen door of na elkaar.)
4. basans aludées, aluin voorlooiing met een berken- of kastanje- of sumacnalooiing en vetten.
5. basans chippées, is vooral de aanduiding voor het toevoegen van apprêtuur op een bijzondere manier (dit is weer een vakgeheim)
6. basans coudrées, de looiingen geven door een bepaalde looistof met warm water, als een bad, vóór de eerste eikenbast-looiing over het vel uit te sproeien, een roodachtig bruine kleur aan het vel.

¹⁰ Bijlage 1, no. 290, 15 april 1491.

¹¹ Sloomans, o.c., p. 126sq. Vermeldingen van aluin op 15 dec. 1489; 23 april 1490; 28 april 1490; 25 april 1491; 7 mei 1492; 30 april 1507; 7 dec. 1507; 7 dec. 1508; 22 mei 1511; 10 dec. 1511; 23 april 1513; 20 april 1513 en 14 jan. 1523.

7. basans megies, lichte voorlooiing in run of sumac of een andere plantaardige looistof, met een sterke nalooiing in olieën met looi-kracht. Deze laatste soort benadert het meest het chamois-leder wat in de looierij-geschiedenis van Maastricht veel later voorkomt.

Omtrent de soorten, die in Maastricht gelooid werden, weten we heel weinig. De looirecepten waren steeds geheim¹² en we kunnen derhalve alleen langs indirecte weg iets achterhalen over aard en betekenis van de bazaarlooiiing in deze stad. Vast staat, dat de witmakers in Neekum langs de Jeker bij Maastricht, een speciale volmolen hadden voor het mengen van traan in de looimiddelen.¹³ Door het verloren gaan van de oudste archieven der ambachten is de eerste vermelding van bazaarfabricage eerst van zeer late datum. Een koninklijk octrooi van 1 maart 1580 stond een speciale belasting toe op de uitvoer van bazaarleer.¹⁴ Deze belasting diende echter om direct na de verwoesting van Maastricht door Parma, een tekort aan goederen door overmatige uitvoer tegen te gaan. Het spreekt uiteraard alleen over reeds lang bestaande vormen van nijverheid. De meest directe aanwijzing voor het bestaan van een uitgebreide bazaarleerlooiierij vindt men in de aanwezigheid in de stad van corroyeurs in de 16 eeuw. Deze sterk gespecialiseerde leerbereiders hielden zich bezig met het aftouwen en apprêtereren van bazanen. Door het indrijven van olie en vetten maakten zij die leersoorten mals en bij de verdere afwerking zorgden zij ervoor, dat het leer zijn glans kreeg. Tenslotte is bekend, dat er in Maastricht produkten vervaardigd werden en klaarblijkelijk ook uitgevoerd,¹⁵ waarvoor algemeen bazaarleer werd gebruikt. De mindere soorten, die gezeemd waren, werden aangewend voor broeken, camisolen en voorschoten, de luxere produkten voor boekomslagen, portefeuilles, tabourets en lederbehang.¹⁶

Een verdere beschouwing van de aanvoer uit Bergen op Zoom laat zien, dat er grote hoeveelheden zware huiden afkomstig uit de Baltische landen naar Maastricht gingen. Voordien waren de runder-

¹² R.A.L., Ambachten van Maastricht no. 25, fol. 45-46 en G.A.M., no. 528, Ambachtboek der looiers, fol. 8-9 en fol. 27.

¹³ R.A.L., Ambachten van Maastricht, map no. 40.

¹⁴ Van den Heuvel, o.c., p. 49.

¹⁵ Reiffenberg, Fr. Baron de, *Quel est l'état de la population, des fabriques et manufactures et de commerce dans les provinces des Pays-Bas pendant les xve et xvie siècles*, Bruxelles 1822.

¹⁶ Zie bijlage III.

en ossenhuiden steeds uit de omgeving van de stad betrokken. Klaarblijkelijk bestond er omstreeks 1450 een tekort in de aanvoer van dat soort huiden, zodat men ze over grotere afstand begon te betrekken. Ook dat hing samen met de ontwikkeling van de looi-techniek en van de leerverwerkende nijverheid.

Zoals wij zagen,¹⁷ had men in Maastricht aanvankelijk voor het gewone volk klompschoenen gemaakt en voor de meer draagkrachtigen zg. gekeerde schoenen. Deze waren van zacht leer geheel uit een stuk gemaakt. Alleen werd er met pekdraad een leren zooltje onder genaaid.¹⁸ Nu werd het gebruikelijk schoenen uit twee stukken te gaan vervaardigen. Eerst werd van zacht leer, licht gevet rundleder of vetleer, een bovenstuk, de zg. schacht gemaakt. De schacht werd over een leest getrokken, waarna er met pekdraad een binnenzool van zoolleer bevestigd. Daaronder werden de onderzool en de hak van zoolleer bevestigd. Deze nieuwe methode, waardoor een veel duurzamer produkt werd verkregen, deed de vraag naar overleer sterk toenemen, omdat nu ook het gewone volk 'echte' schoenen ging dragen.

De ledersmeeders of overledermakers bewerkten de huiden van runderen of kalveren in het 'nathuis' precies op dezelfde wijze als de zoollederlooiers dat deden. Doch daarna werden deze huiden met mest gebeitst.¹⁹ Daardoor werden de huiden dun en slap. De looiing met run was voorlopig de laatste fase van het bereidingsproces. Als dat voltooid was, werd het leer eerst door de keurmeesters gekeurd. Pas nadien mocht het worden gezwart met ijzersulfaat en looinat. Bij de bewerking tot overleder, werd het tamelijk stugge leer eerst uitgewassen en geschaafd tot een dikte van 2,7 à 3,0 mm. Dan kwam het eigenlijke 'touwen' door insmeren en kloppen met 'smeer', waardoor het leer buigzaam en consistent werd. Het hiervoor gebruikte smeer bestond doorgaans uit een warm mengsel, samengesteld uit 1/3 deel rundertalk, 1/3 deel kabeljauwtraan en 1/3 deel zg. 'degras'. In principe was dit een mengsel waarvoor iedereen zijn eigen recepten had, zodat men moeilijk kan zeggen hoe het precies was samengesteld. Er zijn echter enkele recepten bewaard, die een indruk kunnen geven van de samenstelling van 'degras'. De basis was het overgebleven traansmeer van de zeemleerlooiing, dat na enige tijd een creydatieproces

¹⁷ Cfr. pag. 39 en pag. 65.

¹⁸ Forrer, o.c., passim.

¹⁹ Cfr. pag. 35.

onderging. Men voegde er soms wat soda bij of wolvet of een mengsel van meerdere stoffen.

Het vetleer kreeg vóór het zwarten een korte nalooiing met traan, die werd gevolgd door een zeer grondige vetting ter bevordering van de waterdichtheid met een smeersel, dat bij elke looier anders was.

Voor het vervaardigen van nieuwe schoenen was het Maastrichtse zoolleer speciaal in Zuid-Duitsland favoriet, voornamelijk omdat het met run was doorgeloid. Het rungaar zoolleder had een vastere structuur en een grotere weerstand tegen slijtage als het in Zuid-Duitsland gefabriceerde leer, dat met fichten was geloid. Vooral bij het gewone volk was deze zeer stevige Maaslandse schoen meer in trek dan de Duitse schoen, die snel versleten was.

De afzet

Aanvankelijk werd het Maastrichtse leer, waaronder het schoenleer steeds meer ging overheersen, waarschijnlijk vooral in de stad en de omgeving afgezet. In Antwerpen kende men in de 15e eeuw alleen import van leer uit 's-Hertogenbosch, Brussel, Leuven en Diest,²⁰ hoewel het aantal leerlooiers in Leuven in 1477 vermoedelijk kleiner was dan in Maastricht.²¹ Ook in de 16e eeuw schijnt het Maastrichtse leer in Antwerpen niet op de voorgrond getreden te zijn,²² ofschoon het toen zeker ook in die richting geëxporteerd werd. Omstreeks 1560 was het Maastrichts leer er zo gewild,²³ dat zich ernstige knoeierijen voordeden, waartegen de Maastrichtse magistraat toen optrad. Men verbood ongekeurd leer naar Antwerpen te zenden.

Veel eerder was men begonnen Tongeren van leer te voorzien. In 1484, 1503 en 1530 moesten de looiers uit die plaats in akkoorden met de schoenmakers uitdrukkelijk toestaan dat leer uit Luik en Maastricht voor de schoenmakerij werd ingevoerd.²⁴

De grote expansie van de Maastrichtse leerexport begon pas rond het midden van de 16e eeuw. De godsdienststroebelen deden talrijke kooplieden omzien naar een woonplaats, waar zij niet gemolesteerd zouden worden om hun godsdienstige overtuiging. Uit de Zuidelijke

²⁰ Van der Wee, o.c., II, op. 71.

²¹ Uytven, R. van, *Le Flandre et le Brabant 'terres de Promission' sous les ducs de Bourgogne*, *Revue du Nord*, XLIII, 1961, p. 297.

²² Van der Wee, o.c., II, p. 138.

²³ t.a.p., p. 251.

²⁴ Pacquay, o.c., p. 246-249.

Nederlanden vertrokken velen naar de vrijstad Frankfurt,²⁵ waar joden, calvinisten en ongelovigen zich mochten vestigen, indien zij overigens respectabel waren en niet zonder middelen van bestaan. In 1540 vertrokken uit Maastricht de gebroeders Franz naar Frankfurt.²⁶ In 1562 week Mathias Bernhardt uit. In 1564 een zekere 'Niclaus van Maastricht', in 1566 Bastian Maes (Mees) en in 1585 Mathias Gentis (Jentis).²⁷ Zeker is, dat in ieder geval de gebroeders Franz in Frankfurt het Maastrichtse leer pousseerden. Vooral in de jaren toen allerlei handelswegen waren afgesneden door de latente oorlogstoestanden, was de vraag naar Maastrichts leer zeer groot. In 1572 moest de magistraat optreden tegen de verzending van ongekeurd leer naar het Oosten. Precies als twaalf jaar eerder ten aanzien van de goederen voor Antwerpen was gebeurd, werd ook nu bepaald, dat alle leer voor export naar Duitsland voorzien moest zijn van 'der stadt teycken'.²⁸ Een bijzonder gunstige omstandigheid was nog, dat de kwaliteit van de schoenen uit Maastrichts of Viandens leer gemaakt in diezelfde tijd (1579) in Frankfurt tweemaal zo hoog genoteerd stonden, als die van ander leer.²⁹

Wel kwam Maastricht zelf ook in de frontlinie te liggen. In 1568 had een belangrijk deel van de gouverneurs en dekens der 23 ambachten de stad verlaten, omdat zij betrokken waren geweest bij de troebelen en sectarische bewegingen.³⁰ De Spaanse furie van 1576 en de moordpartijen na de inname van de stad door Parma zullen de gelederen van de looiers wel hebben gedund, maar de continuïteit in de produktie werd er niet door aangetast.³¹ En dat was juist in het looierijbedrijf zo belangrijk, omdat werktraditie en arbeidsmethode bepalend zijn voor de kwaliteit van het produkt. De looiersfamilies zijn vóór en na 1579 volledig dezelfde.

De export naar Frankfurt werd steeds belangrijker. In 1596 stelde het stadsbestuur zelfs een speciaal keurloon vast voor vellen, die naar Frankfurt werden geëxporteerd.³² Dit is wel een duidelijk blijk van de steeds toenemende importantie van deze handel, die zich lang-

²⁵ Barlet, *o.c.*, p. 49.

²⁶ Publications 1878, p. 7-8.

²⁷ Dietz, *o.c.*, II, p. 38.

²⁸ R.A.L., Ambachten van Maastricht no. 25, fol. 14.

²⁹ Dietz, *o.c.*, II, p. 315.

³⁰ Haakman, S. en H. Allard, De zg. verwoesting van Maastricht in 1579, Publications, *o.c.*, 1876, p. 311-549.

³¹ Zie bijlage II.

³² G.A.M., Raadsverdragen, d.d. 18 nov. 1596.

zamerhand in een zeer merkwaardige richting ging ontwikkelen en in toenemende mate onder invloed van commissionairs kwam te staan. De kooplieden, die vroeger alleen Maastrichts leer hadden afgezet in Frankfurt, begonnen nu verse huiden uit Zuid-Duitsland mee terug te brengen. Daartoe kochten zij vooral de zware ossenhuiden op, die in de streken met fichten-looing niet behoorlijk verwerkt konden worden. Deze zware huiden afkomstig uit Frankfurt, Lübeck, Posen en Leipzig en sinds 1620 ook uit Hongarije werden geleverd aan de looiers in de Maasstreek. Deze zagen kans om daaruit leer te fabriceren, dat door en door gelooid was en derhalve geen ziel had. Het zware pond- of zoolleer werd door dezelfde kooplieden weer verhandeld op de Frankfurter Messe.³³ Het waren vooral de Akense gebroeders Van Asten, die grote partijen huiden aan de Maastrichtse looiers leverden en later weer voor de export naar Frankfurt terugkochten. Deze methode vertoont veel overeenkomst met het uit de textielindustrie, de mijnbouw,³⁴ de boekdrukkerij en -uitgeverij en de houtverwerkende industrie³⁵ bekende Verlagsysteem. In dit systeem had de produktie van goederen, zoals vroeger gebruikelijk, plaats in zelfstandige kleinbedrijven maar werd de handel in grondstoffen en eindprodukten geconcentreerd bij kooplieden.³⁶ Het systeem leidde er steeds meer toe, dat de handwerkers in toenemende mate van de markt verdreven werden en hun activiteit alleen nog bestond in de technische vervaardiging van het produkt. Langzamerhand werden vooral in de textielindustrie de producenten volledig afhankelijk van de kooplieden. In Frankrijk ging de evolutie zover, dat in 1699 de meesters van de lakengilden voorzover zij alleen voor anderen, d.w.z. 'maitres marchands' werkten, werden gedegradeerd tot gezellen.³⁷ Zij waren thuiswerkende loonarbeiders geworden, die op genade of ongenade aan de kooplieden waren overgeleverd.³⁸ De technische problemen, waarmee men in de looierijwereld te worstelen had, heeft de opkomst van het verlagsysteem in de leerlooierij verhinderd en zodoende ook een rem gezet op de kwalijke sociale gevolgen, die aan het verlagsysteem waren verbonden. Het systeem vroeg immers een duidelijke controle. De handelaar moest kunnen

³³ Dietz, o.c., II, p. 347sq8.

³⁴ Heckscher, E., *Der Merkantilismus*, Jean 1932, I, p. 315.

³⁵ Lütge, F., *Deutsche Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Berlin 1960, p. 265.

³⁶ t.a.p., p. 264.

³⁷ Heckscher, o.c., I, p. 170.

³⁸ Lütge, o.c., p. 319.

nagaan, of de grondstoffen, die hij aan de thuiswerkers had uitgegeven, inderdaad verwerkt waren; verder moest hij een redelijke zekerheid hebben voordat hij een contract met een ambachtsman afsloot omtrent de kwaliteit en de bruikbaarheid van het produkt. In de textielindustrie was zo iets zeer wel mogelijk. Men kon het garen, dat men aan een kousenbreister uitgaf, wegen en naderhand het gewicht van de kousen daarmee vergelijken. Bovendien kon men de kwaliteit nauwkeurig controleren. In de leerlooierij was dat echter geheel anders. Door het looiproces verandert het gewicht, en bovendien was het niet zeker, of het eindprodukt van de looierij aan de eisen zou voldoen, die de koopman gesteld had. In feite verschilt de kwaliteit van iedere huid, die in een zelfde kuip gelooid is. Daarom kon de koopman niet meer doen dan conditioneren, dat hij een deel van de geleverde huiden na het looiproces zou terugkopen. Een loonovereenkomst tussen een looier en een leerhandelaar hebben wij in Maastricht dan ook nergens kunnen ontdekken.³⁹

Behalve door de technische problemen van hun beroep hadden de looiers ook door hun vermogenspositie een grotere weerstand tegen een sociale achteruitgang tengevolge van de toepassing van het verlagsysteem. De Maastrichtse zoollerooiers stonden steeds bekend als zeer kapitaalcrachtige personen. Op het einde van de 15e eeuw verstrekten zij enige malen leningen aan de stad; zowel in 1475 als in 1488 verstrekten zij de stad 300 Rijnse guldens tegen een erfrente van 5%.⁴⁰ Bij het begin van de 19e eeuw, toen het de looiers al lang niet meer voor de wind ging, waren G. D. Daems, L. Nypels en J. D. Nypels nog zo vermogend, dat zij tot de belangrijkste kopers van de geconfisceerde goederen van het St. Servaas-kapittel behoorden.⁴¹ Door hun financiële positie konden zij zich verweren tegen iedere aanslag op hun zelfstandigheid. Het verlagsysteem is derhalve voor wat betreft de Maastrichtse looiers in de kinderschoenen blijven staan. Het is nooit verder gekomen dan tot een voor beide partijen voordelige samenwerking tussen looiers en leerhandelaren.

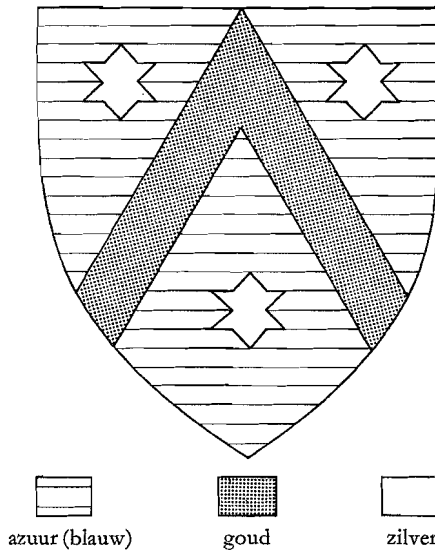
De grote expansie van de zoollerooiing in het Maasdal en speciaal in Maastricht, Stavelot en Malmédy als gevolg van de vraag uit Frankfurt naar zware ledersoorten, had uiteraard ook een gunstig gevolg voor de

³⁹ Overeem, A. van, *Organisatie en techniek van de handel*, Utrecht 1944, p. 169.

⁴⁰ Doppler, *Schepenbrieven . . . St. Servaas*, d.d. 9 aug. 1475 en 15 sept. 1488.

⁴¹ Tagage, S., *Rond de opheffing van het kapittel van St. Servaas en de verkoop van zijn goederen*, in *Miscellanea Trajectensia*, o.c., p. 517.

leertouwers, omdat de schoenen en de laarzen sinds de 16e eeuw uit zoolleer en zacht overleer bestonden. Ook de leertouwers begonnen nu naar Frankfurt te exporteren.⁴²

Figuur 3. Wapen van Jacob Vienne.

Behalve de Van Astens zijn nog een aantal andere leerhandelaren bekend, die het contact tussen Frankfurt en Maastricht onderhielden. In de jaren tussen 1590 en 1620 waren het vooral de Zuid-Nederlandse handelaren Severin Geisel, Gottfried Allart, Herbert Duson en Johan de Neufferre. In 1619 verscheen de Maastrichtsenaar Jacob Vienne in Frankfurt.⁴³ Deze Vienne behoorde ongetwijfeld tot de grootste zakenlui van de Frankfurter Messe. In 1627 kocht hij samen met de lakenhandelaar Johan de Famars een zeer grote partij goederen, waaronder 1200 Hongaarse ossenhuiden. De gehele partij werd over de Donau tot Regensberg verscheept. Vandaar ging het over land naar Bamberg, waar de goederen opnieuw op schepen werden geladen, die over Main en Rijn naar Keulen voeren, waarna de waren over land naar Maastricht werden gebracht. De omvang van deze partij huiden

⁴² Dietz, o.c., II, p. 350-351.

⁴³ Zoon van de leerhandelaar Eberhard Vienne, gehuwd met een dochter van Stephan Nienoven. Hij had drie zonen, Peter, Johan en Daniël.

doet de groei van de Maastrichtse leerproductie zeer goed uitkomen, vooral wanneer men haar vergelijkt met de aanvoer een eeuw eerder uit Bergen op Zoom. Deze ene partij was even groot als 40% van de totale aanvoer van huiden van de Bergse jaarmarkt in de 34 jaren tussen 1465 en 1524 waarover ons gegevens ten dienste staan.⁴⁴ De leerhandelaar De Ram had een zijner schoonzoons, Egidius Mees, als factor in Frankfurt achtergelaten. Mees was er tot zijn dood in 1646 actief. In de tweede helft van de 17e eeuw moesten de handelaren voor de financiering van hun omvangrijke zaken tussen Frankfurt en Maastricht zelfs een beroep doen op bankkrediet. Het was vooral de bankiersfamilie Baumhauer, sinds de 14e eeuw in Maastricht actief,⁴⁵ die zich met deze financiering bezighield. In 1712 zouden de Baumhauers zich zelfs als bankiers in Frankfurt vestigen.⁴⁶

De grote expansie van de handel met Frankfurt bracht voorlopig aan de Maastrichtse looiers een enorme welvaart. Zij had echter een na-deel, dat zich in de volgende periode zou wreken, nl. eenzijdigheid. Deze eenzijdigheid, sterk bevorderd door de exorbitante vraag naar een bepaald soort leer, zou in de volgende periode de ondergang van de looierijen in Maastricht inluiden.

⁴⁴ Cfr. tabel 1.

⁴⁵ Doppler, Schepenbrieven... St. Servaas, o.c., no. 823.

⁴⁶ Hij huwde in 1712 met de Frankfurtse Katharina Charlotte de Ron. Zijn zuster Johanna Christina Baumbauer huwde in 1718 met Johan Konrad de Ron lic. jur.

HET VERVAL VAN DE MAASTRICHTSE LEERAMBACHTEN

De eenzijdigheid, die inherent was aan de Maastrichtse looierijnijverheid, doordat men zich in toenemende mate was gaan richten op de produktie van leer voor de markt in Frankfurt, had reeds in het midden van de 16e eeuw voor de witmakers catastrofale gevolgen gehad. Sinds 1580 mochten zij hun specialiteit, het bazaarleer, niet meer exporteren.¹ Hoewel de meeste verbodsbepalingen van deze soort geen lange geldigheidsduur hadden of tenminste niet erg lang werden nagekomen,² was een dergelijke maatregel doorgaans toch wel voldoende om de ambachtslieden een groot deel van hun markt te doen verliezen. Voor de witmakers, die alleen leder voor luxe-lederwaren produceerden, waarvoor in de stad zelf niet al te veel en in de omgeving helemaal geen afzet bestond, was dat een ramp. Hun nijverheid verviel geheel en zijzelf werden in de 17e en 18e eeuw gehouden voor de proletariërs onder de Maastrichtse leerlooiers. In 1642 was het witmakersambacht zover verkommerd, dat er niet meer voldoende middelen waren, om een secretaris van het ambacht te betalen. Zij stelden toen samen met de bontwerkers, met wie zij al eerder samenwerkten één secretaris aan. Die toestand werd in 1658 en nog eens in 1699 bestendigd.³ Ook de positie van de leertouwers ging snel achteruit. Steeds meer looiers stelden pogingen in het werk, om in het leertouwersambacht te infiltreren, om zo nog grote zaken te kunnen doen. In 1685 gebeurde dat nog illegaal en kon het ambacht zich nog met

¹ Zie pag. 66.

² Voorthuysen, D. W., *De Republiek der Verenigde Nederlanden en het Mercantilisme*, 's-Gravenhage 1965, passim.

³ Het entreegeld bedroeg 12 gulden en een leren emmer (brandemmer) 'bovendien aan dijen van d'ambacht een tonnen biers en de Mr. clerck ende den knaep hunnen wijn naer gewoonte ende voorts een pondt was tot oirbaer van de voors. kerssen van Onze Lieve Vrouwen ten Bogarden.'

succes verweren tegen Lambert Roosen, die handel was gaan drijven in binnen de stad getouwde kalfsvellen, zonder dat de man lid was van het leertouwers- en schoenmakersambacht.⁴ Dat verzet bracht hen echter weinig soulaas. Integendeel, het schijnt dat de afzet van getouwd kalfsleer zo snel teruggelopen is, dat men in 1754 niet eens meer wist, dat er ooit kalfsvellen in Maastricht geloooid waren. De leertouwers vonden het toen vanzelfsprekend, dat alleen de cremers handelden in kalfsleer, dat kennelijk geïmporteerd werd.⁵ Samenwerking met de looiers was op het einde van de eeuw blijkbaar de enige mogelijkheid, waardoor de leertouwers zich konden handhaven. In 1699 lieten zij de looiers Sebastiaan Roosen, Mathyas Hardy en Leonard Basaing tot hun ambacht toe. In 1707 volgde Peter van Valkenborgh.

Maar ook voor de zoolleerlooiers was de bloeiperiode afgelopen. De concurrentie van de looierijen uit de Ardennen werd steeds groter. Luik, Malmédy en Stavelôt hadden vanaf 1620 samen met Maastricht naar Frankfurt geëxporteerd. Door de kostenstijgingen in Maastricht gingen de exporteurs zich steeds meer tot de producenten in het Luikerland richten. Enige tijd had Maastricht zich nog staande weten te houden door speciale aandacht te besteden aan de afwerking van het exportleer. Daartoe werd in 1675 bepaald, dat het leer voor Frankfurt extra fijn gereinigd en op een bijzondere wijze gesnoeid moest worden.⁶ Maar naarmate de centra in het Luikerland meer ervaring kregen in het maken van een verfijnd produkt,⁷ nam het effect van dergelijke maatregelen uiteraard af. Een correspondentie tussen een zekere Egidius van de Weyer en de advocaat-licentiaat langs de Maese, Veugen, uit 1710 toont aan dat de toestand toen kritiek was geworden.⁸ Van de Weyer deed een dringend beroep op de overheid, om beschermende maatregelen te nemen tegen de overvloed van Luiks leer, dat in Maastricht werd afgezet. Hij wilde een inkomend recht heffen op Luiks leer, omdat de Luikenaren ook een dergelijk recht hieven op Maastrichts leer, dat naar het Luikerland werd vervoerd. Het is niet onmogelijk, dat men daarmee het Luikse leer van

⁴ G.A.M., no. 526, stukken betreffende het looiersambacht.

⁵ Zie bijlage VII.

⁶ G.A.M., Raadsverdragen, d.d. 8 juli 1675.

⁷ N. W. Posthumus, De industriële concurrentie tussen Noord- en Zuid-Nederland in de 17e en 18e eeuw, in Economisch-Historische Herdrukken, o.c., p. 112-116 benadrukt dit verschijnsel voor de textielnijverheid.

⁸ R.A.M., Ambachten van Maastricht no. 25, fol. 20.

de Maastrichtse markt heeft kunnen verdrijven. Het Luikse invoerrecht was zeer hoog: voor een paar laarzen moest men vier Luikse guldens betalen en voor een paar schoenen 35 stuivers, bijna twee gulden,⁹ wat bepaald een protectionistisch recht was.

Met het heffen van een inkomend recht kon men echter de exportmarkt van Frankfurt niet terugwinnen. Van de Weyer zag dat ook wel in en wilde daarom contact opnemen met de groothandelaren Sampson, Baumhousers en Van Asten, om met hen een contract te sluiten over de export van Maastrichts leer. Het is niet duidelijk, hoe een dergelijke overeenkomst er volgens Van de Weyer uit moest zien. Misschien zweefde hem een contract voor ogen, zoals de Bosschenaren vroeger door de deken van het looiersgilde met de Keulse waarden hadden laten sluiten, waarbij men zich tot collectieve levering van leer verbond.¹⁰ De groothandelaren schijnen er echter zelf ook niet veel in gezien te hebben. Baumhousers vertrok twee jaar later definitief uit Maastricht.¹¹

Omstreeks 1740 was de gehele export van zoolleer naar Frankfurt voor de Maastrichtse looiers verloren gegaan. Het aantal looiers was drastisch verminderd. In 1738 waren er in de stad nog 7 zoolleerlooiers en zes leertouwers. De beide groepen wilden zich graag verenigen, zodat ze allen de gehele scala van leerprodukten konden fabriceren,¹² maar tot een fusie tussen beide groepen is het nooit gekomen. Van de oorzaken voor de achteruitgang van de Maastrichtse leerexport kunnen slechts enkele genoemd worden. Vooreerst deed zich in Maastricht sinds 1650 een algemene tendentie tot verhoging van het prijspeil voor door de zware indirecte belastingen, die met name de concurrentie met het Prinsbisdom Luik vrijwel onmogelijk maakten.¹³ Dat leidde tot een algemene verschraling van het economische leven. De Maastrichtse nijverheid moest noodgedwongen omschakelen van exportnijverheid naar een produktie, die op eigen behoeften was afgestemd.¹⁴

⁹ J. C. G. M. Jansen, *Etat détaillé des diverses impositions qui se percevaient ci-devant dans les différent pays, qui composent le Département de la Meuse-Inférieure*, in *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg*, IX, Maastricht 1964, p. 70 en 113.

¹⁰ Knipping, R., *Die Kölner Stadtrechnungen des Mittelalters*, Bonn 1897, Bd. I, p. 83-84 en 172-179; Bd. II, p. 4, 7, 44-46, 131, 226, 305 en 319.

¹¹ Zie pag. 74.

¹² Zie bijlage VI.

¹³ Jansen, *Etat Détaillé*, o.c., p. 41.

¹⁴ J. C. G. M. Jansen, *Schets van de economische en culturele relaties tussen Maastricht en het Rijnland sinds de 16e eeuw*, in *Niederrheinisches Jahrbuch VIII*, 1965, p. 51.

Vervolgens was het nivellerende gildesysteem langzamerhand achterhaald; het hield de technische vooruitgang tegen en maakte door zijn monopolie een economische aanpassing onmogelijk.¹⁵ Toen de omzetten geringer werden, hielden de ambachten in Maastricht nog star vast aan een vorm van arbeidsdifferentiatie, die in een tijd van bloei was opgekomen. Bij het maken van een enkel paar schoenen waren bijv. drie bedrijven betrokken: de zoolleerlooiers, de leertouwers en de schoenmakers. Dat bracht extra kosten met zich mee en hield de bedrijven kunstmatig klein. Veel looiers probeerden daaraan te ontkomen, maar telkens werden zij op de vingers getikt door de magistratuur, die niet ophield steeds weer de competentie van ieder ambacht vast te leggen.¹⁶

Een derde oorzaak van de ondergang van de Maastrichtse looierijen was het verval van de export naar Frankfurt, hetgeen specifieke redenen had. Vanaf 1720 kwamen er via de Franse en Belgische havens zware Amerikaanse ossenhuiden op de Europese markt. De looiers in de Ardennen en met name in Luik, Vianden, Stavelôt en Malmédy begonnen deze goedkope huiden van uitstekende kwaliteit aanstonds te verwerken. Rond 1740 looiden zij jaarlijks ruim 100.000 huiden, waarvan 90% uit Zuid-Amerika en speciaal uit Buenos Ayres afkomstig was. Van het eindprodukt ging 70% naar Frankfurt.¹⁷ Langzamerhand stapte men in Maastricht ook wel over op de verwerking van Amerikaanse huiden, maar toen konden zij hun produkt niet meer in Frankfurt slijten. De looiers hadden immers geen rechtstreeks contact met de markt daar en de kooplieden, die hen vroeger zoveel orders hadden bezorgd, lieten de stad nu in de steek. Luik en Stavelôt waren zelf op de Messe actief en konden bij eventuele moeilijkheden op de bestaande handelsrelaties blijven steunen.

De Maastrichtse looiers waren nog slechts producenten voor eigen consumptie. Bachiene kon daarom in 1791 stellen: 'en gelijk 't Luiks zoolleêr den voorrang heeft boven 't Maastrichtse, zo wil men dat het Maastrichtse overleêr het Luikse te boven gaat'.¹⁸

De Maastrichtse leertouwers schijnen inderdaad in de tweede helft

¹⁵ Sneller, Z. W., De opkomst van de plattelandsnijverheid in Nederland in de 17e en 18e eeuw, *De Economist* 1928, p. 691-702.

¹⁶ Zie bijlage VII en G.A.M., Raadsverdragen d.d. 6 dec. 1700, 8 aug. 1707, 15 febr. 1726, 10 nov. 1749, 4 febr. 1754 en 8 aug. 1775.

¹⁷ Barlet, o.c., p. 200.

¹⁸ Bachiene, W. A., *Vaderlandsche Geographie, of nieuwe tegenwoordige staat en hedendaagsche historie der Nederlanden*, dl. v, Amsterdam 1791, p. 217.

van de 18e eeuw nog de enigen uit de groep der looiers geweest te zijn, die mogelijkheden hadden om op enigszins ruimere schaal zaken te doen. Wij zagen al, dat de weinige overgebleven looiers zich in 1738 graag met de leertouwers hadden willen verenigen.¹⁹ Tot op het eind van de 18e eeuw behielden de leertouwers enige werfkracht. Regelmatig werden er leerjongens aangetrokken en een enkele maal werd nog iemand tot het ambacht toegelaten.

Tabel 4: Wurfkracht van het leertouwersambacht tussen 1763 en 1787. Toelatingen tot het ambacht en aanstelling van leerjongens.²⁰

21	april	1763	Wilhelmus Gerardi, betaald voor het gehele ambacht 80.00
22	aug.	1763	Mathijs Gezondt doet als leertouwer zijn proef en betaalt voor het gehele schoenmakersambacht 80.00
9	febr.	1781	heeft Otto Frissen een leerjongen aangenomen als leertouwer, genaamd Lucas Nipels
5	maart	1783	heeft Joannes Beckers een leerjongen, Gerardus Carolus Ludovicus Holleman, als leertouwer
30	juli	1783	heeft Josephus Frissen een leerjongen, Josephus Wilhelmus Frissen, als leertouwer
7	maart	1787	neemt M. L. F. Nipels een leerjongen, Alwisius Bemelmans, als leertouwer
13	maart	1787	heeft Josephus Frissen, leertouwer een leerjongen, Petrus Nist
13	maart	1787	heeft Mathijs Geron, leertouwer, een leerjongen, Lambertus Lebens

---

De leertouwers waren ook de laatsten, die nog een specialiteit hadden. Het reeds meermalen aangehaalde raadsverdrag van 1754, – in bijlage opgenomen²¹ – maakt duidelijk dat er bij de Maastrichtse schoenmakers nog een grote vraag bestond naar stevels,²² hoge laarzen, waaraan veel getouwd rundsleder verwerkt moest worden. Weliswaar hadden de schoenmakers een duidelijke voorkeur voor vreemd leer laten blijken, omdat dit waarschijnlijk goedkoper was, maar onder druk van het stadsbestuur beloofden zij in het vervolg de voorkeur te zullen geven aan het Maastrichtse rundleer, dat stevelleer werd genoemd. Naar het schijnt hebben de leertouwers zich daardoor tot het einde van de 18e eeuw redelijk kunnen handhaven, vooral ook omdat zij via Rotterdam aangevoerde Java-huiden verwerkten.

¹⁹ Zie bijlage VI.

²⁰ Zie bijlage IV.

²¹ Zie bijlage VII.

²² In het dialect spreekt men nog van stievel = laars.

Daarvan maakten zij een produkt dat uitmuntte door grote vastheid en waterdichtheid.

De relatief gunstige toestand bij de leertouwers kon toch niet verhinderen, dat de Maastrichtse looierijen steeds verder bij de algemene ontwikkeling achterop raakten. Op het tijdstip dat in Elzas-Lotharingen, Worms, Spiers en Bazel al grote produktie-eenheden tot stand kwamen, waarbij chemische bewerkingen werden toegepast en Lieven Bauwens in Gent de eerste machinale leerlooierij opende (1788), hield men in Maastricht nog vast aan de oude ambachtelijke produktiewijze.²³

De toestand van de leernijverheid was derhalve al heel weinig florissant, toen de Fransen in 1798 het gildesysteem ophieven en de weg vrijmaakten voor een nieuwe organisatievorm. Zij maakten definitief een einde aan de Middeleeuwse gebonden economie, waaronder vrijwel geheel West-Europa eeuwenlang geleefd had en baanden de weg voor de vrije economie van het liberale tijdvak. Maar in Maastricht was voorlopig van dit nieuwe nog weinig te bespeuren. Het was precies, zoals in het proces-verbaal tot opheffing van het schoenmakersambacht geconstateerd werd: 'De opheffing der ambachten bracht een grote ommekeer teweeg, welke niet direct begrepen werd en ook geen direct effect sorteerde'.²⁴

De opheffing van de ambachten geeft ons nog eenmaal een terugblik op de maatschappelijke en financiële positie van deze lichamen. Het is daarom wel interessant de opheffing en inbeslagneming der goederen op de voet te volgen.

Op 10 februari 1798 gingen de beide commissarissen, die belast waren met de opheffing der gilden, naar de Platielstraat 2, waar de secretaris van het schoenmakersambacht Munichs woonde. Zij troffen daar de meester van het ambacht Schol en Jean Mathieu Schamberger. Het eens zo geweldig rijke gilde bleek niet meer te bezitten als een huis op de Grote Gracht, voor 48 gld. per jaar verhuurd aan een zekere Hof; een lijkistkleed met goudgalon; twee blikken platen met de beeltenis van St. Crispijn, om aan de flambouwen te hangen, enige boeken en wat geld. Al deze dingen werden aan de commissarissen overgedragen. Bij de zoollerlooiers (de oude leurders) kwamen zij helemaal aan het verkeerde adres. De secretaris van dit ambacht, overhandigde de

²³ Van Houtte, o.c., p. 237.

²⁴ G.A.M., *Etats et proces-verbaux des maitrisés et jurandes de la commune de Maastricht*, no. 3.

commissarissen slechts een door elf leden ondertekende brief, waarin de leden verklaarden, dat de gegevens en het zilver van het ambacht gestolen waren.²⁵ De aanwezigheid van enige bescheiden betreffende het leundersambacht op het Rijksarchief te Maastricht temidden van de geconfisceerde papieren van de andere ambachten zou er echter op kunnen wijzen, dat de Fransen later toch nog het een en ander op het spoor zijn gekomen.

Op 8 jan. 1798 hadden de commissarissen, die kennelijk niet al te veel haast maakten met hun werkzaamheden, een bezoek gebracht aan de Rechtstraat 81, waar de secretaris van het ambacht der zeemtuowers, (witmakers) Van der Heijden, woonde.²⁶ Daar namen zij de registers, documenten en papieren van het ambacht, alsmede enige vrijwel waardeloze voorwerpen, zoals het lijkkleed en een achttal blikken platen voor de flambouwen in beslag. Toen zij echter ook de molen en de grond, die het ambacht bezat, wilden confisceren, gaven de leden voor, dat die goederen het eigendom waren van de zg. 'Association des chamoiseurs', een maatschappij van samenwerking bij het bereiden van zeemleer, maar geen gilde. De gildebreeders maakten de dienaren van de nieuwe orde wijs, dat zij de uitvinders waren van het looi-procédé, dat chamoisleer opleverde en dat zij zich daarom als een groep fabrikanten hadden aaneengesloten, om des te groter zaken te kunnen doen. Hoewel in Frankrijk en Zwitserland in talrijke plaatsen sinds eeuwen chamois, een fijnere soort zeemleer, gemaakt werd, namen de commissarissen het verweer van de zeemleerlooiers over. Zij waren er schijnbaar van overtuigd, dat het voor de staat hoogst onvoordelig zou zijn als zij een dergelijke groep vooruitstrevende fabrikanten het werk onmogelijk zouden maken.

De opheffing van de ambachten had aanvankelijk een stimulerende functie te Maastricht op de activiteiten van de leerlooiers. Naar het schijnt wilden een aantal personen ook wel eens proberen fortuin te maken in een beroep, waartoe zij vroeger door de gildebepalingen geen toegang hadden. Het patentregister van 1797 vermeldt plotseling een groot aantal namen van looiers.

Kennelijk waren er onder de nieuwe beoefenaren van het looiersberoep velen, die onvoldoende op de hoogte waren van het vak en vooral uit speculatieve overwegingen dit beroep gekozen hadden. Meer dan de helft heeft het dan ook niet lang volgehouden. Het

²⁵ t.a.p., no. 6.

²⁶ t.a.p., no. 18.

Tabel 5: Inschrijvingen van looiers in het patentregister 1797: ²⁷

Naam	Beroep	Heffing
Otto Frissen	tanneur	30,— fr.
Henry Severin	mégissier	16,— ”
Lambert Kebern (Keebers)	tanneur	30,— ”
Pierre Vincent	mégissier	16,— ”
Guillaume Kolle	mégissier	16,— ”
Jean Coenaers	mégissier, H. Brugstr. 53	16,— ”
Jean Jaspers	mégissier, Rechtstr. 17	16,— ”
Leonard van der Heijden	tanneur	30,— ”
Jean Bemelmans	tanneur, Leurestr.	30,— ”
J. B. van der Heijden	tanneur, Leurestr. 20	30,— ”
Clement Vincent	mégissier	16,— ”
Jean Vincent	mégissier	16,— ”
Lucas Nypels	tanneur, Leurestr.	30,— ”
Joseph Guill. Frissen	tanneur, Gr. Leurestr. 11	30,— ”
Jacob Nicolas Frissen	tanneur, Gr. Leurestr. 9	30,— ”
Jean Coenen	mégissier, Gr. Bokstr. 7	16,— ”
Joseph Gesondt	tanneur, voor	
Mathias Gesondt	son frère	99,— ”
Joseph Gesondt	tanneur	99,— ”
W. Gheesen	tanneur	30,— ”
Voor de laatste 3 maanden van het jaar:		
Jean Jaque Frissen	tanneur	15,— fr.
Jean Jaque Hennen	tanneur, Gr. Looierstr. 10	30,— ”
Guillaume Dom. Daems	tanneur	30,— ”
Cornelius Cornaers	mégissier, Hoogbrugstr. 36	30,— ” ²⁸

patentregister van 1811 vermeldt nog slechts 6 looiers en 5 zeem-
touwiers.

Tabel 6: Looiers te Maastricht in 1811 volgens het patentregister. ²⁹

Naam	Beroep	Heffing
Frissen, J.	tanneur	36,75 fr.
Nijpels fils	”	75,65 ”
Nijst	”	64,05 ”
Frissen	”	51,45 ”
Gesondt	”	45,15 ”
Frissen, J. J.	”	55,65 ”

²⁷ G.A.M., Rol der patentbelasting 1797.

²⁸ Markt 42 doorgehaald.

²⁹ R.A.L., Archieven van het departement van de Nedermaas 4742, rol der patentbelasting van Maastricht voor 1811.

Naam	Beroep	Heffing
Vincent	mégissier	26,26 „
Keers	„	18,91 „
Coell	„	19,95 „
Coenaerts, J.	„	19,95 „
Jaspers, J. M.	„	18,38 „

De Maastrichtse looierijen liepen hierna nog verder terug. Door de achterlijke toestand, waarin zij zich al in de 18e eeuw bevonden, waren zij niet in staat de toenemende concurrentie het hoofd te bieden. In de 19e eeuw gingen zij steeds verder in betekenis achteruit, om tenslotte geheel uit het stadsbeeld te verdwijnen.

BIJLAGE I

Uittreksel uit: Korneel Sloomans, Kooplui uit de Maasstreek op de Bergse Jaarmarkten, Publications, deel xcviii-xcix, 1962-1963, blz. 118-145.

Afvoer van huiden en vellen naar de Maasstreek (alleen Maastricht).

Datum	Bron	Bevrachters, tevens eigenaars	Soort goederen	Geladen op	Bestemming
		<i>R 390</i>			
1466 Jan.	8	Jan Scellemakers, Jan Lamboy	o.a. 7 daker huiden	1 wagen Gebr. van de Passe, M'tricht	Maastricht
1470 Mei	45	Pieter Meesch Jan van Dalen Dieric Roslare Paesch in den Wan Goeyairt Cobben de Jonge Jan Leken, en Hein Clouwens, allen te Maastricht	huidenvellen en Deense vellen	7 wagens van Jan Hoidsman van Eupen	Maastricht
1480 Nov. 23	28	Gherit Priem, Maastricht	2 korven konijnenvellen, een pak schaapsvellen enz.	1 wagen J. v. d. Steen van Peelt 1 wagen van Heijn Bouts te Achel	Maastricht
1480 Nov. 24	28	Lybrecht van der Biesen van Maastricht	o.a. een vat pelterijen	1 kar M. Zeskens van Achel	Maastricht
1482 April 18	61	Peter de <i>Perkamenter</i> , Peter Clements van Maastricht	6 pakken schaapswollenvellen, 1 pk. m. Deense vellen en een dl. schaapswollenvellen	2 wagens van Jan Becker en Philips van Wijck, beiden van Wijck	Maastricht (mede-eigen. Henrick Clouwens v. Maastricht)
		<i>R 391</i>			
1482 April 19	61	Vranck Merroosen, van Maastricht	4 balen schaapsvellen metter wollen, een ton reuzel	2 wagens v. Jan Olieslagers en Jan Rutkens, van Maastricht	Maastricht
1483 April 11	93	Gherit Priem, van Maastricht	3 korven en een vat met pelterijen	1 wagen van H. Steerke uit Limburg	Maastricht

Datum	Bron	Bevrachters, tevens eigenaars	Soort goederen	Geladen op	Bestemming
<i>R 391</i>					
1484 April 29	130	Willem van Dalen, Jan v. Loenaeken, Aert Cobbe, allen te Maastricht	36 dekeren huiden en 4 huiden (1 deker = 10 huiden)	9 wagens onder Jan Backer uit het land van Limburg	Maastricht
1484 April 29	130	Peter Meens Roeseler van Maastricht	8 dekeren huiden min 2 huiden	2 wagens van Engel Kever van Eupen	Maastricht
1484 April 29	131	Goirt van Dalem van Maastricht	7 dekeren huiden min 1 huid	2 wagens van Lenaert Schemel en Aelbrecht van Tricht	Maastricht
1485 April 13	152	Govaert van Dalem van Maastricht	15½ dekeren huiden	4 wagens onder Jan Knapan en gezellen	Maastricht
1485 April 13	152	Henrich Capruyns, <i>wit- maker</i> van Maastricht	schaapsvellen en 5 vierendeel gelijker vellen	2 wagens v. Jan Dique en Jan Vrancken uit Meerhout, Heijn v. d. Bos en zijn zoon, ook op 2 wagens	Maastricht Mede-eigen. Vrancke Merroosen, Peter Cle- mente uit Maastricht
1485 Nov. 24	165	Jan Buys en Antheunin van der Cruets, beiden bont- werkers van Maastricht	1 wagen schaaps- vellen	1 wagen v. Hubrecht v. Kettenich uutem Lande v. Limborch	Maastricht
1486 Nov. 16	191	Hubrechts Melis, huyvetter van Maastricht	11 dakeren min een hoet huiden	3 wagens v. Henrick van Upen, Claus v. Kettenissen uutem Lande van Limborch	Maastricht
1487 April 28	212	Grelijs van Remunde, Jan Boys, bontwerkers van Maastricht	2 tonnen met rouwer peltierieën, 2 korven konijnsvellen, 2 wagens schapen- en konijnevellen	3 wagens v. Hennek Boen van Eupen, Jan Cock v. Stock- hem, Antheunis van Merem Limborch	Maastricht Wage = een bepaald ge- wicht
1489 Dec. 4	260	Lambrecht Vaechs, Le- naert Rijcken, beiden bont- werkers van Maastricht	300 konijnevellen 1 vat bontwerk 1 groot vat bontwerk	1 wagen van Wouter Prijs Driesen	Maastricht

Datum	Bron	Bevrachters, tevens eigenaars	Soort goederen	Geladen op	Bestemming
<i>R 391</i>					
1490 April 23	274	Herman v. Bingenrode, Antheunis v. d. Cruyce, beiden bontwerkers van Maastricht, Hendr. v. d. Hoeven, Cramere, allen van Maastricht	schaapsvellen, konijnenvellen, 1 baal aluin	1 wagen van Jan Jonkers Limborch	Maastricht
1490 dec. 9	284	Hendrik v. d. Hoeven, cramere	4 dozijnen leders	1 wagen van Peter Jacobs, eigendom v. Govaerde Haen van Maastricht	Maastricht
1491 April 15	290	Willem v. Daelhem en Gherit Kellen, beiden van Maastricht	37 dakeren huden	6 wagens elk met 2 paarden Antheunis, voorman Nerijt	Maastricht
1491 April 15	290	Jan Huyts, Goest v. Campen, Aernt Huyts, Peter Sellaert, <i>witledermakers</i> en Jan Godschalck, bontwerker, allen van Maastricht	983 schappenvellen 1000 konijnenvellen	3 wagens, elk met 2 paarden, bespannen van Willem Soets v. Westerlo, Jan Coeck en Welter Speltekroot, beiden uit lande van Limborch	Maastricht
1491 April 23	292	Herman v. Bingenrode	2 vaten met pelterieën	Peter Greet Boelen uit het land van Limborch	Maastricht
1491 April 26	292	Herman v. Bingenrode	1 mand met konijnenvellen	Claus Bank v. Minbach	
<i>R 392</i>					
1507 April 14	26	Aernt Tueteler, Nijs Raeseler, Aernt Broeder van Maastricht	19 dakeren min 2 vellen 'al ruyntshuyden'	10 dakeren op 2 wagens v. Lens Cafa van M'tricht, 19 dakeren min 2 huden op 1 wagen van Lijes van Vlijtingen	

Datum	Bron	Bevrachters, tevens eigenaars	Soort goederen	Geladen op	Bestemming
<i>R 392</i>					
1507 April 14	26	Gherijt Granen en Jan Winens van Maastricht	16 dakeren min 3 huiden	2 wagens van Jan Lennarts en Lenaert z. geselle van Zusche bij Maastricht	Maastricht
1507 April 14	26	Jannes Rosen en Jan v. Dalem, van Maastricht	11 dakeren min 1 huid	2 karren van Jan v. Pere en Wouter v. Halteren	Maastricht
1507 April 14	26	Jan v. Breen, van Maastricht	6½ dakeren + 1 huid	1 wagen van Lens Cafa, van Maastricht	Maastricht
1507 April 14	26	Aernt van Hoorne en Theeus van Here, bontwerkers van Maastricht	1 korf vossenvellen, 2 zakjes lamsvellen	1 wagen van Lens Cauws van Maastricht	Maastricht
1507 April 15	27	Aernt van Hoorne en Micheel Bal, van Maastricht.	2 korven met konijnenvellen, 1 korf schaapsvellen, een ton coken vets	1 kar van Petere van Achel	Maastricht
1507 April 15	27	Antheunis v. d. Cruce, Lambrecht Cappoen en Henrick Crieckel, van Maastricht	9 pakken schapenvellen en 1 mand konijnenvellen	4 wagens van H. Symons, C. Rademacher, Jan Baert en Jan Bramaert, allen uuten land Limborch	Maastricht
1507 April 16	27	Jan van Dalem, Maastricht	3 karren runderhuiden	Ghybe van Peer, Jan van Peer, Meten v. Peer, Corn. v. Ludick (mede-eigenaar zijn broer Willem v. Dalem)	
1507 April 17	27	Dierick van Haren en Henrick Crieckels, peltiers van Maastricht	3 korven konijnenvellen	1 kar v. Kersten Bone, van Lanaeken	Maastricht
1508 Mei 2	52	Aert Broes en Nijs Roese-laers, van Maastricht	10 dakeren en 12 huiden	5 karren van Reyncken Swijs, van Zonneven	Maastricht

Datum	Bron	Bevrachters, tevens eigenaars	Soort goederen	Geladen op	Bestemming
<i>R 392</i>					
1512 April 22	102	Jan Wijnants, van Maastricht	101 gezouten ossenhuiden	2 wagens v. Claus Nalen v. Sichem en Jan v. Millen	Maastricht
1512 April 23	103	Willem v. Daelhem, van Maastricht	5 dakeren en 3 stukken gezouten ossenhuiden	2 karren v. Jan en Peter v. Zonuwen	Maastricht
1513 ¹ April 7	121	Gheeryt Graven, Jan Thijs en Sebastiaan Rosen, borgers van Maastricht	20 dakeren ossenhuiden	4 wagens van Jan v. Tongeren en zijn knechts	Maastricht
1513 April 6	121	Mathijs v. Mechelen, van Maastricht	900 schapenvellen en 750 konijnenvellen	1 wagen van Jan van Loemel te Peelt	Maastricht
1513 April 13	122	Willem van Noteren en Herman Heydenrijck, burgers van Maastricht	4 pakken Deense vellen, 1 mand konijnenvellen etc.	4 karren Jan Vincke en gezellen, allen uit het land Ludick	Maastricht
1516 April 2	144	Nys Theeus, van Maastricht	19 dakeren gezouten huiden	4 wagens van Lenaert Stas van Huechelem	Maastricht
1516 April 2	144	Jan Pauwels, Claus Fellairt, Jan Otten en Dierick van Haren, van Maastricht	4 pakken schapenvellen	2 wagens van Hans Godshulpe en Gheerit Aerts, v. Maastricht	Maastricht
1519 Mei 4	157	Jan Corff, huidenvetter, van Maastricht	11 dakeren gezouten huiden	1 wagen van Reyneer Keenen van Upen	Maastricht
<i>R 393</i>					
1522 April 29	4	Henrick Synwensen en Govaert van Oolen, van Maastricht	16 dekeren en 3 huiden	3 wagens v. d. voerlieden Mathijs en Symon Pieterse	Maastricht
1523 April 14	44	Matheus Caris, Lenaert, witmakers, Jan Vrients en Servaes Snijer, van Maastricht	1400 schapenvachten	2 wagens van Jan van Gelain en Henrick Diekere	Maastricht

¹ Rond 1513 komt Aken flink opzetten als koper van huiden te Bergen op Zoom. (Zie blz. 63).

Datum	Bron	Bevrachters, tevens eigenaars	Soort goederen	Geladen op	Bestemming
<i>R 392</i>					
1523 April 14	44	Dierick van Haeren, Gerairt Roesen, Gielis Bergaye, Aert de Brockere, Henrick van Wielen, Machiel van Aestenade en Goossen van Bree, van Maastricht	3 pakken Deense schaapsvellen	2 wagens van Henrick en Antheunis v. Ruckelengen	Maastricht

BIJLAGE IA

Uittreksel uit: Korneel Sloomans, Kooplui uit de Maasstreek op de Bergse Jaarmarkten, Publications, deel xcvm-xcix, 1962-1963, blz. 126-145.
 Afvoer van huiden en vellen naar de Maasstreek (zonder Maastricht).

Jaartal	Plaats	Goederen; soort en verpakking
1465	Roermond	? manden konijnevellen
1472	Sittard	1 rol Deense vellen + 1 zakje konijnevellen
1484	Aken	5 wagens huiden
1489	Roermond	3 pakken schaapsvellen + 50 konijnevellen
1493	Sittard	1 korf konijnevellen
1507	Sittard	4 pakken lamsvellen
1512	St. Truiden	15 dakeren huiden min 1 huid
1512	Aken	26 dakeren huiden
1512	Sittard	2 balen schapevellen
1512	Weert	12 lamsvellen
1513	Maaseijck	800 Deense vellen
1513	Diest	7 dakeren huiden min 1
1513	Aken	205 koehuiden
1513	Luik	12 dakeren min 3 huiden
1513	Sittard	2 korven konijnevellen
1513	Aken	23½ daker huiden
1513	Aken	3 pakken schapevellen
1513	Aken	6 dakeren huiden
1513	Aken	28 dakeren huiden
1513	Sittard	48 gelooide vellen
1513	Aken	13 dakeren + 6 huiden
1513	Hasselt	8 zakken + 1 zakje konijnevellen
1513	Aken	11 dakeren huiden
1513	Aken	21 dakeren ossehuiden
1513	Aken	en 9 dakeren huiden

BIJLAGE II

Leurders (looiers) en Witmakers (aluinlooiers), welke genoemd zijn vóór 1579. Niet vermeld zijn de lederbereiders (ledersmeeders). Deze zijn ingedeeld bij het schoenmakers-ambacht.

1557	Aert van Aust	loerder (looier)
1550	Hendrik Capuins	witmaker
1565-'78	Jan van Daelen	loerder, burgemeester
1552	Hein van Daelen	loerder
1578	Peter van Daelen	loerder
1577	Jan van Daelen, de Jonge	in de luerestraat
1552	Jan Fellaerts	gouverneur witmaker
1550	Willem Gielis	loerder
	Maarten Ghijsen	(in de kat) witmaker
1577	Gijs Ghijsen	witmaker
1577	Gilis Graeven	gouverneur des loerders
1575	Willem van Gulpen	witmaker, gouverneur
1577	Peter van Gulpen	keurmeester der loerders
1550-'59	Servaes van Heer	witmaker
1525	Peter Heckelers	luerder
1562	Simon Lees	witmaker
1552	Johan Meijs	luerder
1577	Willem Pelsers	gouverneur der witmakers
1571-'78	Frederik Rosen	loerder
1550	Hendrik Rosen	loerder gouverneur
1574	Lambrecht Rosen	loerder gouverneur
1575	Janus Rosen	loerder gouverneur
1559	Lambrecht Roosen	loerder gouverneur
1561	Aert Schrijvers	loerder
1550	Frans Schrijver	loerder
1570-'77	Aert Schrijvers	loerder gouverneur
1550	Marcellus van Spauwen	witmaker gouverneur
1579	Nelis van Spauwen	witmaker
1561	Frans Stas	loerder
1550-'52	Claes Thijs	loerder (1574 burgem. overl. 18-7-1575)
1560	Aert Fuetelers	luerder (1569, '74, '77)
1551	Nicolaus Thijs	loerder molenmeester-gouverneur

Loerders (looiers) en Witmakers, welke genoemd zijn kort na 1579. Niet zijn vermeld de lederbereiders (overledersmeeders). Deze zijn ingedeeld bij het schoenmakers-ambacht.

Willem van Daelen	keurmeester v. d. luerders - gouverneur
Thijs van Daelen	keurmeester van de luerders
Matheus van Daelen	gouverneur d. luerders, molenmeester
Giel Gielis	luerder, keurmeester, gouverneur, gezworene
Jan Ghijsen	witmaker - gouverneur

Gilis Graeven	luerder, keurmeester, molenmeester
Willem van Gulpen	gouverneur der witmakers
Munck Trancois	gouverneur d. luerders, gezworene, burgem.
Muncx Lambrecht	loerder, keurmeester
Franciscus Rosen	loerder, keurmeester
Jan Schrijvers	keurmeester loerders
Jan Smeets	molenmeester der luerders en keurmeester
Servaes Fuetelers	luerder, keurmeester
Wijnants	loerder, keurmeester
Simon Gielis	luerder, keurm., gouverneur, gezworene

Bron: G.A.M., nr. 528 Looiersboek van Maastricht.

R.A.L., Maastrichtse Ambachten, no. 25, Looiersboek.

BIJLAGE III

LIJST VAN PRODUCTEN, DIE VROEGER VAN LEDER WERDEN VERVAARDIGD

Voor schoenen en laarzen: zoollleder, over- leder, voeringleder en voor binnenwerk.	Damestassen
Paardetuigen, ossetuigen enz.	Geldtassen v. cremers
Brandemmers	leder om houten koffers te bekleden
Blaasbalgen	lederen koffers
Koets-overdekken	byouterie-kistjes
Draagkoets-onderdelen	Klompriemen
Kussens voor rijtuigen	Bovendelen v. klompschoenen
Ophangriemen voor reiskoetsen	Kledingstukken
Draagbanden (v. kruiers)	Camisolen
Schootsvellen voor metselaars, smeden, brouwers, klompenmakers, enz.	Wambuizen
Sabelscheden	Broeken en tunieken
Helmen	Onderdelen van harnassen
Helmen	Tromvellen
Schouderstukken	Orgelonderdelen
Draagbandelieren	Leder voor behang
Broekriemen, bretels	Goudlederbehang
Riemen voor monniken	Etuïs
Scheden v. slagereedschap	lederen flessen en karaffen (in 1374 ver- vaardigd door Wilhelmus Philippi de Hasselt)
Stoelbekleding	Hoeden
Zetels en tabourets	Uniformpetten
Perkamenten	Handschoenen
Boekbinders-leder	Lederen zakken v. goederen
Rijzadels	Waterzakken
Zweeponderdelen	Pelgrimstassen
Dorsvlegel-verbindingen	Geldbuidels
Draagkussens v. boerinnen	Leidsels en tomen
Alle soorten riemen	Schabrakken (= zadeldekken)

BIJLAGE IV

NAMEN DER LOOIERS TE MAASTRICHT IN DE 13^e EN 14^e EEUW

- a. *in 1277* (no. 22 F) wordt vermeld het huis van Reijneres Allutarius (leerbereider), genaamd Wercthore (werktoren?), gelegen in de Grote Looiersstraat 'versus molendinum fullorum'.
- b. *18 juni 1291* Schepen v. Maastricht oorkonden, dat Johannes, gezegd Zegman, zijne echtgenote en kinderen ten behoeve van het altaar ter cere van de H. Apostel Bartholomeus in medio der kerk van O.L.Vr. eenen jaarlijkschen cijns van 20 Luikse schellingen, voor de helft met het feest van den H. Joannes de Dooper en voor de helft met Kerstmis, uit hun woonhuis en poort, naast het huis van Olbertus den zoon van *Olbertus alutarius* (leerbereider), in erfpacht overgedragen.
- c. *9 juni 1296* - Schepenen van Maastricht getuigen dat Amelius leerlooier (cerdo) zijne echtgenote en kinderen in tegenwoordigheid van Hubertus, schout van Maastricht, overgedragen hebben aan Johannes de Bride, filius nubus, en zijne erfgenamen eene jaarlijksche rente van 5 Luiksche schellingen en 2 kapoenen nomine alodij, te beuren uit het huis van Johannes Pausum in de Looierstraat.
 . . . . . *1296* - Schepenen van Maastricht oorkonden, dat Johannes de Bride, zijne echtgenote en kinderen bij overdracht voorwel gezegd hebben, in bijzijn van den schout van Maastricht, Herbertus, aan de 6 schellingen en 2 kapoenen cijns, waarvan in den voorgaanden brief gevraagd wordt ten behoeve van Henricus, genaamd Patriarcha en zijne erfgenamen en dat Johannes tot mede-schuldenaar gesteld heeft *Henricus Rufus leerlooier*, broeder van
- d. *Godefridus Rufus leerlooier*. Deze laatste woonde ad portam cerdonum (bij de looierspoort).
- e. *16 mei 1301*. - De Rentmeester en Schepenen van Lenculen oorkonden, dat *Baldewinus De Porta*, zijne echtgenote en kinderen, ten behoeve van Ida de Stellis en hare erfgenamen afstand gedaan hebben van hunne rechten op en hun aandeel *in den molen, gebeeten loymolen*. Het gaat over de runmolen buiten de Looierspoort, Molendinum cerdonum.
24 augustus 1310. - Schepenen van Maastricht oorkonden, dat Nicolaus Kerseler, pastoor van Vleytingen, aan Adula, wonende te Maastricht, tegenover het domus civium, overgedragen heeft eene jaarlijkse rente van 28 Luiksche schellingen uit zijn huis in de Breedestraat, tusschen dat van Johannes Royss en dat van Waltelinus, zoon van Arnoldus Borghart en bewoond door Olemanus, priester; dat als eigenares van den grondcijns daarbij tegenwoordig was Katharina, de weduwe van Hendrik Happart en dat zich tot borgen gesteld hebben Baldewinus de Fornu
- g. caligator en Jacobus de Novo Vico, corduenarius (leertouwer).
20 april 1315. - Schepenen van Maastricht verklaren, dat Conegundis, begijn, dochter van wijlen Gerardus de Colonia, hare dochter Lutgardis en dezer zoon Johannes, clericus, alsmede diens zuster Uda (Oda), echtgenoot van *Jacobus, leerlooier*, met toestemming van dezen laatste aan Baldewinus, clericus, zoon van Baldewinus de Molendino en aan zijne erfgenamen overgedragen hebben een jaarlijksche erfrente van 10 Luiksche schellingen, te beuren uit het woonhuis van Conegundis, nabij de kapel van den H. Hilarius. Dit woonhuis kwam later in bezit
- i. van *Petrus Roessler*, leerlooier.
 Het oudste burgerboek van Maastricht 1315-1379 door Dr. P. Doppler

- j. genoemd als Brabants burger van Maastricht, blz. 27
- k. genoemd als Brabants burger van Maastricht, blz. 27
- l. genoemd als Brabants burger van Maastricht, blz. 28
 27 april 1328. – Schepenen van Maastricht verklaren, dat Tilmannus de Rosmer, scriptor opidi trajectensis en *Jacobus corduenarius**, leertouwer, als uitvoerder der laatste wilsbeschikking van Tilmanus de Ytteren, clericus, goederen toegewezen en overgedragen hebben.
- n. 6 november 1331. – Schepenen van Maastricht verklaren, dat *Henricus*, genaamd *Morijn*, abifactor (sic), *witmaker*, met toestemming van zijn echtgenoot, aan de broederschap van kapellanen der St. Servaaskerk gegeven en overgedragen heeft eene jaarlijksche rente van 8 Luiksche schellingen uit het huis met *curtis*, waarin Goeswinus, zoon van Philippus woonde, gelegen in de Looierstraat, tussen het huis van *Nicholabus de Stoekem* en dat van
- o. Winandus, leerlooiers enz.
- p. 13 september 1335. – Schepenen van Maastricht oorkonden, dat Johannes, gezegd
- q. Houthues, Johannes zoon van wijlen *Obbertus, leerlooier*, als echtgenoot en momboor van Margareta, de dochter van Johannes voornoemd en zij den cijns van 9 schellingen half aan de rector der kapel van den H. Evergislus en half aan het luminare dier kapel, overgedragen en beloven deze voor een jaar en dag tegen elke vordering te zullen vrijwaren.
- r. 4 maart 1354. – Schepenen van Maastricht oorkonden, dat *Ylias de Roetheim, leerlooier*, aan Petrus den zoon van Sproeten voor 2 Luiksche schellingen 's jaars in erfpacht gegeven heeft het huis, gelegen tusschen het zijne en dat van Godefridus Geijncast. Het huis, waar het over gaat lag in de Vicus Cerdonum, Looierstraat.
- s. Zij hebben een buurman, die *leerlooier* is, nl. *Arnoldus de Huijsselt*.
 Zie: Het oudste Burgerboek van Maastricht, 1315, 1379 door Dr. P. Doppler,
- t. genoemd als Brabants burger.
- u. 15 sept. 1357. – Uit een schepenbrief blijkt, dat *Amelius, leerlooier*, woonde in de Looierstraat.
 21 december 1360. – Schout en schepenen van St. Pieter verklaren, dat *Reynderus de Leodio*, leertouwer, te Maastricht aan Ilias, den zoon van wijlen Franco de Oys, brouwer, wonende bij de looierspoort, de mark jaarlijkschen cijns in den voorgaande brief (Sch.-5 nr. 573) vermeld, in ruil voor eenen gelijken cijns, welke hij te beuren heeft uit het huis van Silpe, supra forum bladi te Maastricht, overgedragen heeft.
- v. 24 mei 1371. – Uit een schepenbrief v. O.L.V. blijkt, dat *Godefridus de Gynderen*, leerlooier, woonde in de Looierstraat naast Wilhelmus, gezegd Francot.
- x. 21 sept. 1372. – Hier is sprake van een *Johannes de Roetheym*, leerlooier, in de *Looierstraat*.
- y. 8 juni 1373. – Sprake is van de weduwe van Johannes de Roetheim, leerlooier, en in datzelfde stuk eveneens over *Eustachius de Bergbe*, leerlooier in de *Looierstraat*.
- z. 7 juni 1376. – Hier is sprake van *Wilhelmus de Tongris, witmaker*, in de *Witmakerstraat*, dus in Vico Albifactorum.
 18 sept. 1376. – Schepenen van Maastricht oorkonden, dat Johannes de Echt, priester, als rector van het altaar van den H. Andreas in de O.L. Vrouwekerk aan

* corduenarius of corduanarius, van cordebisus, Pellis de corduba = huid van cordove, cordouan leder. Deze man was dus lederbereider of leertouwer. Deze zijn aangesloten bij de schoenmakers. Dus geen witmaker.

- a¹. Johannes, gezegd *Florini*, leerlooier, en zijne echtgenoot Oda voor eenen jaar- en erfcijs van 8 schellingen en 2 kapoenen een huis met aanhoorigheden in de *Looierstraat* tusschen dat van Johannes, gezegd Caesevinne en dat van *Johannes Valkenborch*, leerlooier, opgedragen.
- b¹. 25 mei 1398. - In de oorkonde van de schepenen van Maastricht wordt genoemd als wonende in de straat bij den maltmoelen, geheijter des Bisschops maltmoelen,
- c¹. *Willem Roesseler*, leerlooier. Deze woonde dus buiten de looiersbuurt, doch wel aan de Jeker.
- d¹. In 1369 worden de goederen genoemd van *Anselius Looyer*, gelegen tusschen die van Goswinus van Dilsen en die van Johannes van Merc, op die Arme Begijnen wonende, naast den molen van Johannes, Mennen Suels en genoemd pauperus swestrices.
- e¹. 1340. - Het huis van Katharina, de weduwe van Johannes Crukenslach, bevond zich in de *Kapoenstraat* tussen dat van Lambertus Paradon en dat van *Greve, witmaker*.
- f¹. 6 november 1335. - Bij een overdracht van een cijns door Jeure, zoon van wijlen *Obbert, tannour*, dus looier, is sprake van een huis binnen de looierspoort gelegen
- g¹. o.a. naast de goederen van *Andre, looier*.
- h¹. 1379. - *Johannes de Daelheim*, zie Publications deel 39 blz. 293 schepenbrief v. St. Servaas no. 847.
- a². G. D. Franquinet, Beredeneerde inventaris van oorkonden en bescheiden van het klooster der predikheren te Maastricht, Maastricht 1878, no. 13. Verdeling van de goederen van de vrouwe van Lichtenberg op 6 april 1294.
- a³. t.a.p., no. 23. Testament van Wiricus genaamd Borneken van 24 maart 1316.
- a⁴. t.a.p., no. 36. Testament van Elisabeth de Molendino van 29 september 1350.

Bron: Doppler, Schepenbrieven van St. Servaas, a.w. passim, (tenzij anders vermeld).

BIJLAGE V

SCHEPENBRIEF VAN ST. SERVAAS, DD. 1 OKTOBER 1379

Wij schout en schepenen van de Lenculenhof te weten: Macharius van Heze, Florentius Weijlde, Reinier van Berne, Johan van Juleymont, Arnold Nuest, Gobelinus van Monyouwen, Macharius van de Jeker verklaren, dat *Johan van Daelbeym*, schoenmaker en leerlooier, belooft voor zich zelf, zijn erfgenamen en opvolgers aan Henric, genaamd Wijtmuys en Herman, genaamd Schuemaker, leerlooiers*, op dit moment optredende meesters van het looiersambacht, en namens in uitvoering en opdracht officieel van de organisatie der looiers vanaf nu en voortaan niet meer te verkopen door looijing klaargemaakte huiden, genaamd in de volksmond: *gheloet leder* in Maastricht noch in Wijk, onder geen enkele vorm of recht, de ledersoorten, welke de leerlooiers, behorende tot het ambacht dezer stad maken, en welke deze looiers in deze stad en in Wijk verplicht zijn te verkopen op de vastgestelde wijze en tijdstippen, met volledige uitsluiting van afwijkingen, list en bedrog.

Aan deze voorwaarden zal ook genoemde Johan de Daelheym moeten voldoen zonder enige uitzondering of afwijking, aan deze voorwaarden zullen ook zijn erfgenamen en opvolgers moeten voldoen. En zouden zij dit verwaarlozen of enigzins in gebreke blijven, zal van nu af zij geen deel meer hebben, groot of klein, aan enig recht of vrijheid. Het zal hen dan verboden zijn op de looiersmolen te komen, genaamd de molen der looiers op de looiersplaats, gelegen op de Jeker. Eveneens zijn zij dan uitgesloten van het ambacht der looiers, vallende onder de rechten van het hof van Lenculen.

Bron: Doppler, Schepenbrieven van St. Servaas, a.w., nr. 847, dl. 39, p. 293.

* In de Publication no. 39, blz. 293 staat *cordonus*, doch in het origineel stuk staat: *condonus*.

BIJLAGE VI

EXTRACT UIT DE RESOLUTIEN VAN DEN EED. ACHTB: RAAD DER STAD MAASTRICHT. 20 JANUARI 1738

Hierbij worden genoemd als leurders (looiers):

Pieter Valckenborgh
Abraham van Asten
Lambertus Roosen
Jan Joseph Gesond
Alexander Frère.

Juff. de Wed. v. wijlen de Heer François van Daelen
Juff. Gertruyd Teutelaar

Soo wanneer zij of iemand van haer tot het *leertouwersambacht* soude willen acquireeren, en exerceeren het selve sal kunnen doen, mits betaclende de daertoe staande Reghten, sonder tot een proeff off bewijs van leerjaaren gehouden te zijn, dogh dat alle andere, die geen leurders tegenswoordig zijn, alsook de kinderen der tegenwoordige leurders, die het leertouwerambacht zullen willen uitoefenen, zullen wel proeven of leerjaaren moeten meemaken.

Idem alles omgekeerd voor de tegenwoordige leertouwers, welke geen leurders zijn, namelijk:

Jan Leunissen
Jan van Leer
Joannes Smeysters
Jan Smismans
Hendric Hendrik
Casper Huijts

zo zij of iemand van hen het looiersambacht zoude willen enz. enz. (zie boven)

Bron: G.A.M., nr. 528, Ambachtsboek van Maastrichtse looiers.

BIJLAGE VII

EXTRACT UYT DE RESOLUTIE VAN DEN EED. ACHTBARE RAAD DER STAD MAASTRICHT. DEN 4 FEBRUARI 1754

De Heeren ordinaire gedeputeerden hebben gerefereert, dat zij ingevolge resolutie commissarial van den 10 November en 1e december 1749 en 13 november 1752 hadden geëxamineerd de Requesten van eenige leeden van het leertouwersambacht, synde een lith van het schoenmaekersambacht abusivelijck op den naam van meesters en ouderlingen van het goed leurders en leertouwersambacht gepresenteert ende daer tegens gediende belangen van wegens de meesters en ouderlingen van het goed schoenmaekers- en leertouwersambacht, mitsgaders de verdere memorie en requesten in saeke overgegeven; en dat zij referenten hadden bevonden dat de questie in deesen alleenlijck was over het inbrengen binnen deeze stad van *getouwde rundervellen*, en geenszins over het *lapleder* specteerende tot het *leurdersambacht*, ofte *calfsleder* gehoorende tot de *cremerie*. Sustineerende de supplianten dat de invoer van *rundleer elders getouwd* als gehoorende tot het leertouwersambacht, nogt was toegelaten geweest en alsnogh niet moghte geschieden, daertegens die van het schoenmaekersambacht wel advoueerden geen *zwart getouwde rundervellen* te moogen buyten koopen en inbrengen, dog dat hetselve niet betrekkelijk was op de *bruin getouwde vellen*, welke zij altijt hadden verwerck, en ooc soo als voorgaven, van buyten ingebragt. Dogh waer van geene preuve vorders als sedert eenige jaeren konden voorbrengen, en hetwelk de suppleanten pretendeerden bij de troubele tijden van den laatsten oorlog, alleen en ter occasie van den selven voorgevallen te zijn, sustineerende veerder, dat de reedenen, waarom het *zwart getouwt overleder* verbooden was, de zelfde waeren ten opsigte van het *bruine getouwt overleder*, en dat derhalven de selve dispositie in 't een en ander moeste plaats hebben, waarover parthijen mondelings gehoord, hadden de schoenmakers geadvoceert dat het *opperleder hier getouwt*, alsoo goed was als dat van buiten inhaelden, dogh wenden tegelijck voor, dat bij *swaare leverantie van stevens* zij het nodige leer voornaamstelijck van die *dichte* als tot *stevens* vereijcht wierde ter nodige quantiteit alhier niet souden konnen bekoomen, waaromtrent sij vermeenden, dat in dien cas haer moeste gepermiteert worden, het *steveller* van buiten te mogen ontbieden, welck aengemerckt en geconsiderdeert, dat tot maintien van het *leertouwersambacht*, geen vreemde *getouwde Rumsvelen* behooren in deeze stad gebragt te worden, soo waren sij Heeren ordinaire gedeputeerden van gevoclen, dat den invoer van hetselve niet behoorde te worden toegestaan, maar geïnderdiceert gelijk van oudts, ten waer dat het *leertouwersambacht* niet in staat was het nodige *steveller bij merkelijcke intreprises* te leveren, wanneer aan de schoenmakers des weegens het leertouwersambacht vrugteloos hebbende aangesogh, vrijgelaten behoorde te worden het selve *steveller* van elder te ontbieden. Mits bij inkomen gevisiteert en gekeurt wordende alsnae behooren, dat oock om alle doleantien weg te nemen aan de leertouwers, behoorde gelast te worden het *rundleder* alhier getouwt tot redelijcken prijse te verkoopen en dat ter contrarie doende de Heeren Burgemeesters behoorden geautoriseert te worden, op haar voorkomende klagten den prijs nae equiteit en justitie te reguleeren waarop gedelibereert zijnde, is goed gevonden en verstaen soo als van outs te interdiceeren gelijk geïnderdiceert wort, mits deesen het inbrengen van *getouwt rundleder 't zij bruyn of swart* sulx op pene confiscatie van het selve, met deze restrictie noghtans, dat in cas van *swaare leverantie van stevens*, het leertouwersambacht nae behoorlijcke aenmaeninge niet in staat zijnde, om een genoegsaeme quantiteyt te leveren, dat het aan

die van het schoenmakersambacht zal vrijgelacten worden met voorkennisse der Heeren Burgemeesters de manquerende quantiteyt van elders te ontbieden, mits het selve bij incomen laetende visiteeren en keuren, dat oock de *leertouwers* sullen gehouden zijn ten redelijcken prijse het *getouwde rundleder* te leveren oft dat bij ontstentennisse van dien en op de eerste incomende claghten de Heeren Borgemeesters den prijs, nae bevindingen volgens justitie en equiteit sullen eguleeren, waertoe de selve geauthoriseert worden mits dezen en sal dese tot exacte naekeuringe in het ambaghtsboock werden geregistreert door eene der secretarissen van den Eed. Achtbare Raed ende werden verders gelast aen de meesters van het schoenmakersambacht den inhoud deses aen alle leeden van den selven ambachte te doen bekent macken en op de onderhoudinge van dien vigileeren.

Per extractum
was getekend
Laur. Ghijsen.

Bron: G.A.M., Raadsverdragen, dd. 4 februari 1754.

BIJLAGE VIII A

LOOIERSAMBACHT (ZOLLEERLOOIERS)

Jaar	Voornamen	Naam	Geheel of half ambacht	Brand- emmer	Bedrag
1720	Sebas.	Fleming	geheel		280,—
1720	Alexander	Freren	half		140,—
1721	Helna	van Dalem	half		140,—
1722	Frederijk, Charles	Pelichet	geheel		280,—
1733		Dresens	geheel	5	280,—
1735	Abraham	van Assen		blijkt lid te zijn	
1735	Lambert	Roosen		idem	
1735		Dreesens		idem	
1735		Frère		idem	
1736	(Bekkers)	Beckers		idem	
1738	Hendrik	Hendrix	geheel	5	280,—
1740		Hemminx		blijkt lid te zijn	
1742		Gesondt		idem	
1743	(Demé)	Demee		5 bij het ontv. v. zijn ambacht	
1750	Jongfr.	van Dalem	half	5	140,—
1750	Joseph	Frissen	geheel		280,—
1754	Mathias	Gesondt		blijkt lid te zijn	
1754	Jos., Ber.	Frijsen		idem	
1754	Winand	Dresens		idem	

N.B. Ieder nieuw ambachtslid moet aan de stad leveren een lederen brandemmer of hiervoor 5 gulden betalen.

Na 1754 is het ambachtsgeld verhoogd tot $f 400,—$ of $2 \times f 200,—$ (zie bijlage IX B.). Beide lijsten hebben wij samengesteld uit de ambachts-gegevens.

BIJLAGE IX B

LOOIERSAMBACHTEN (ZOLLEERLOOIERS)

Jaar	Voornamen	Naam	Geheel of half ambacht	Brand- emmer	Bedrag
1760		Sr. Beckers	half	5	200,—
1762	Nicolaus	Frisse	half		200,—
1763	Otto, Simon	Frisse	half		200,—
1764	Willem	Daems	half		200,—
1766	Johan, Nicolaus	Frisse	half	5	200,—
1766	Mathias	van der Put	half		200,—
1766	Otto, Simon	Frissen	half	5	200,—
1767	Willem	Daems	half	5	200,— 2e helft
1767	Theodorus	Cortens	half		200,—
1767	Jacobus	Hennen	half	5	200,—
1774	Leonardus	van der Heyden	half		200,—
1776	Andreas Sr.	Gadiot	half		200,—
1780	Math., Luc., Franc.	Nipels	half		200,— Nijpels
1782		Sr. Holleman	half		200,—
1786		Sr. Bemelmans	half		200,—
1786	Petrus, Dumine	Nijst	half		200,—
1786	Lamb., Franc.	Lebens	half		200,—
1791	Leonardus (?)	v. d. Heyden	half	5	200,— 2e helft
1791	Jan, Baptist	v. d. Heyden	half		200,—
1791	L. F.	Lebens	half	5	200,— 2e helft
1791	Lamb.	van Neerbeck	half		200,—
1791		Sr. Bemelmans	half	5	200,— 2e helft?
1793	Baptist	Sr. van der Heyden	half		200,—

Bron: G.A.M., nr. 528, Looiersboek

R.A.L., Ambachten van Maastricht, nr. 25, Looiersboek.

REGISTER VAN TECHNISCHE TERMEN

- aetherische vloeistoffen 37
aluin 36, 43, 66
alutarium (zie aluin) 45
appreteren 66, 67
- bastlooierij 32
basans aludées 66
basans chippées 66
basans coudrés 66
basans megies 67
basans passée en mesquis 66
basans passée en rodon 66
basans passée en tan 66
bazaanleer 44
bazanen 66, 67
beitsen 35, 68
berkenrun 66
blank leder 36
blauwhout 36
bontwerkers 49, 50
- chamoisleer 67
corduaan 41, 43
corduenarius 41
coricum 35
corroyeurs 67
cortex (zie run) 45
- daker 62 (noot 2)
degras 68
- eikenrun 66
eikenschors (zie run)
epidermis 34
- fichten 35, 42, 69
- gekeerde schoenen 68
granaatappel 34
- handelsgewoonten 39
harnasmakerij 43
huiden 37 (noot 22)
huidevetters (zie leertouwers) 49 (noot 37)
- kabeljauwtraan 68
kalken 34, 37
kastanjehout 66
klompschoenen 65
- lederbehang 67
leertouwers 41, 49
leurders (zie zoolleerlooiers) 49
lepperen (zie schoenlappers)
looïing
    met dierlijke produkten 35, 36
    met mineralen 35, 36 37
    met plantaardige stoffen 35
looikuijen 32, 35
looinat 32, 35
lorre, loere (zie zoolleerlooiers)
mangrovebast 42
mouflon 42, 66
nathuiswerk 32, 34, 37, 68
notia 32
- ontharen 34, 35
opperleer (zie overleer)
overleer 35
- perkament 37
- rabat 65

rhus 32, 36 (noot 20)
Rothgerbers 35
run 35, 38, 68, 69
rundertalk 68
rundleder 36, 38

saffiaan 37
schacht 68
schoenenfabricage 39 (noot 34)
schoenlappers 53, 54
schoenmakers 53, 54
smarten 34
smeer 68
smeren 66
soda 36
sparren (zie ook fichten) 32
stinkers 35
stromen 34, 37
sumac 32, 36, 37, 42, 43, 66, 67

tabourets 67

talk 37
touwen 68
traan 67
trekken van kuipen 39

vellen 37 (noot 22)
vellenbloten 37
vetleder 36, 68
vetten 36, 66

witlederbereiding 37
witmakers 41, 49, 50, 66

ijzersulfaat 68
ijzervitriool 36

zemen 67
ziel 35
zoolleer 35, 68
zoolleerlooiër 41
zwarten 36